

Gebauer Hanga

Hittérítés fényképeken – távoli kultúrák másodkézből

Missziós fotográfiák az európai befogadó szemével

Számos tudományág gazdagodott azáltal, hogy a 19. század második felétől a hittérítők felszereléséhez egyre inkább hozzátartozott a fényképezőgép is, ugyanis fényképfelvételeik gyakran elsőként engedtek bepillantást ismeretlen kultúrákba.¹

Noha a vizuális források feltárása és elemzése egyre inkább részét képezi a történeti kutatómunkának, a keresztény egyházak által a világ számtalan pontjára kiküldött hittérítők fényképfelvételei – azok keletkezési körülményei, használata, hatása, jelentése és jelentősége – mind nemzetközi, mind magyar viszonylatban sokáig egyáltalán nem kapott figyelmet a kutatásban, és az anyag nagyobb része jelenleg is feltárásra, értelmezésre vár. A missziók történetére vonatkozóan mélyreható és kiterjedt vizsgálatok folytak² és folynak jelenleg is, a témában fellelhető fotók mégsem lettek kritikai vizsgálat alá vonva,³ noha azok elemzése nagyban hozzájárul mind a misszionált népek és országok történelmének megismeréséhez, kulturális megértéséhez, mind pedig a fotográfiának a hitterjesztésben játszott szerepének feltérképezéséhez.⁴ A magyar és a nemzetközi missziótörténeti munkák közülnek ugyan néhányat a vonatkozó missziós archívumok felvételei közül, ezek azonban elsősorban illusztrációs, esetleg szemléltető, értelmező, magyarázó célt szolgálnak. A keresztény hittérítők fotós anyagának bizonyos egységeiről az elsők között Raymond Corbey,⁵ Wilfried Wagner,⁶ Peter Pels,⁷ valamint Paul Jenkins és Christraud Geary⁸ publikált egy-egy tanulmányt 1985 és 1993 között,⁹ további elemzések azonban csak a 2000-es évek első évti-

¹ Webb 2015: 12–22.

² Gullestad 2007: 3.

³ Thompson 2012: 3.

⁴ Thompson 2012: 275.

⁵ Corbey 1990.

⁶ Wagner 1990.

⁷ Pels 1988.

⁸ Jenkins–Geary 1985.

⁹ Jenkins 1993: 89–118. Ebben a tanulmányában Paul Jenkins a Basel Misszió által Nyugat-Afrikába (elsősorban Ghánába) küldött metodista lelkipásztorok első generációját, valamint első fennmaradt fényképfelvételeiket vizsgálja az 1850-es évektől. Ezeket a felvételeket jelenleg a Basel Mission Archives őrzi.

zedének közepétől jelentek meg.¹⁰ Nemzetközi viszonylatban ekkor kezdődött meg a missziós fotóarchívumok kialakítása¹¹ és a fényképfelvételek, valamint azok adatainak digitalizálása és a világhálón elérhetővé tétele.¹²

A magyar misszionáriusok tevékenységével több kutatás foglalkozott,¹³ és jelenleg is újabb publikációk látnak napvilágot,¹⁴ noha ezen a téren még rengeteg az adósság. A fotóanyaggal kapcsolatban azonban az állapítható meg, hogy Magyarországon a missziók által létrehozott és használt fényképek felgyűjtése és kutatása mind katolikus, mind protestáns részről messze elmarad a nemzetközi feldolgozottságtól, valójában még el sem kezdődött. A magyar hittérítőknek személyes fotográfiai hagyatékához hasonlóan a hazai missziós újságok és egyéb kiadványok fotóanyaga ugyancsak a magyar fotó- és művelődéstörténet eddig feltáratlan területe, pedig ezek számos információval szolgálnak a missziók szemléletmódjáról, intézményi rendszeréről, ideológiai háttéréről, a helyiekkel való kapcsolatrendszeréről és mindezek változásairól. Jelenlegi ismereteim szerint sem magyar, sem pedig idegen nyelvű szakirodalom nem foglalkozik a (bármely egyházhoz tartozó) magyar misszionáriusok fotós tevékenységével, illetve maguk a fotók sincsenek összegyűjtve, ezek különböző hagyatékokban, általában egyházi levéltárakban vagy magánszemélyeknél találhatóak. Missziós fotográfia témában összesen négy magyar nyelvű, magyar szerző által publikált írás érhető el, azonban ezek egyike sem magyar anyaggal foglalkozik,¹⁵ így a magyar hittérítők teljes fényképhagyatéka feltárára és feldolgozásra vár.

A kutatást nagyban nehezíti az a tény, hogy az 1950-től kezdődő betiltások és államosítások keretében a legtöbb magyarországi szerzetesrendet, katolikus és protestáns viszonylatban egyaránt feloszlatták, az egyházi ingatlanok túlnyomó többségét államosították, illetve a különböző felekezetekhez tartozó vallásos szervezetek működését beszüntették. Így a szerzetesrendek hagyatékai, az egyhá-

¹⁰ Példák önálló kötetekre: Gullestad 2007; Thompson 2012; Eves 2006. Egyes tanulmányokra: Webb 2015; Schneider 2009; Yi-Jui Wu 2012; Maxwell 2011; Waldroup 2017; Hendriks 2013.

¹¹ Gullestad 2007: 2.

¹² Az egyik legnagyobb összefoglaló archívumot az észak-amerikai University of Southern California üzemelteti, *International Mission Photography Archive* (IMPA) (illetve korábban *Internet Mission Photography Archive*) néven (<http://digitallibrary.usc.edu/cdm/landingpage/collection/p15799coll123>). Ezen keresztül jelenleg tizenöt, különböző országokban működő, túlnyomórészt protestáns és néhány katolikus missziós gyűjtemény, összesen 89 995 darab fotója kutatható az 1850–1860-as évektől egészen az 1950-es évekig.

¹³ Néhány példa: Bikfalvi 2006, 2009; Kálmán 2016; Kálmán–Vámos (szerk.) 2005; Kool 1995, 1997, 2000; Molnár 2015; Révész–Tóth–Khalil 2011; Vámos 1997, 2003.

¹⁴ Ebben az évben várható a magyar jezsuita misszionáriusok kínai levelezésének megjelenése Vámos Péter szerkesztésében.

¹⁵ Fogarasi Klára három publikációja jelent meg a 2000-es évek legelején (Fogarasi 2000a, 2001a: 18–36 2001b), amelyekben a Néprajzi Múzeum Fényképgyűjteményében található, hozzávetőleg hatszáz felvételtől álló missziós fényképanyag egy részét, valamint az ezekből készült kiállítást mutatja be. Több mint tizenöt évvel később jelent meg újabb tanulmány magyar nyelven, amelynek középpontjában a misszionáriusok fotográfiájának vizuális antropológiai elemzése áll (Nagy 2017: 82–97), ez azonban nem magyar anyagot, hanem négy, a Basel Mission Archives-ban található fényképet dolgoz fel.

zakhoz tartozó iratanyagokkal együtt szétszóródtak vagy megsemmisültek, jobb esetben a megmaradt rendek valamelyikéhez, különböző plébániákhoz, esetleg magánszemélyekhez kerültek Magyarország területén belül, illetve külföldön. A hittérítők halála után hazakerült irat- és fényképanyagok jelenleg is különböző katolikus és protestáns levéltárakban találhatóak, vagy a misszionáriusok hozzátartozóinál, illetve az adott rend vonzáskörzetéhez tartozó családoknál lappanganak.

A magyar rendi és egyéb egyházi levéltárakban jelenleg fellelhető missziós fotóanyag zöme a 20. század első évtizedeiből származik, korábbi magyarországi missziós felvétel nem ismert. Ezért is különösen értékes az a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívumában őrzött, több mint hatszáz felvételtől álló missziós fényképgyűjtemény,¹⁶ amely 1896 előtt készült felvételeket tartalmaz. Ez a képanyag jelenleg az eddig ismert legrégebbi és egyik legnagyobb missziós fényképgyűjtemény az országban, ugyanakkor nemzetközi missziós állomások adománya, így nem – illetve mindössze néhány darabja – köthető magyar hittérítőkhöz. A jelen tanulmány középpontjába ennek az ugyancsak feltárást igénylő fotóanyagnak egy részét, valamint a néhány évtizeddel későbbi, a Jézus Társasága Magyarországi Rendtartományának Levéltárában őrzött missziós fotóanyagot¹⁷ helyezem. Elsődleges célom az anyagok feltárása, bemutatása és értelmezése külföldi párhuzamok alapján, mélyebb elemzésre és esettanulmányokra a kutatás további szakaszában lesz lehetőség.

A MISSZIÓK VIZUALITÁSA

Más 18–19. századi útleírásokhoz hasonlóan, a hitehirdetéssel foglalkozó kiadványok rajzokról készült metszeteikkel már a fotografikus képrögzítés feltalálása előtt megteremtették a missziók – ehhez kapcsolódva a missziós újságok, később a vetített képes előadások – vizuális hagyományait.¹⁸ Az ebbe illeszkedő fotografiai kép az alkotónak kevesebb szabadságot, a szemlélőnek pedig látszólag nagyobb objektivitást hozott.

„A fénykép egyidejűsége, spontaneitása és az adott pillanatot rögzítő tulajdonsága nem mindig felelt meg az úti beszámolók közlési kívánalmainak. Nehéz volt a fotó-

¹⁶ Néprajzi Múzeum F 1020 és 184024 leltári számok között több csoportban, elszórtan található a képanyag (Fogarasi 2000b: 734.)

¹⁷ JTMRL V.3. Fényképgyűjtemény, 12., 13. doboz.

¹⁸ Nemzetközi viszonylatban a 19. század első évtizedeiben jelentek meg az első missziós kiadványok, amelyek címlapjukon rendszeresen közöltek metszeteket a missziók életéből. (Jenkins 1993: 94.) Paul Jenkins három angol és egy német nyelvű missziós kiadványra utal tanulmányában, amelyek kiadása 1816 és 1823 között kezdődött: „*Missionary Papers for the use of the Weekly and Monthly Contributors to the Church Missionary Society* (London, from 1816), *Nachrichten aus der Heidenwelt* (Stuttgart, from 1823), *Papers Relative to the Wesleyan Missions and to the State of Heathen Countries* (London, from 1820), and *Missionary Sketches*, from 1820.” Jenkins 1993: 114.

val összegezni, egyszerre több mindent bemutatni, eltakarni nemkívánatos információkat, embereket olyan helyzetben szerepeltetni, amikre amúgy nehéz lenne őket rávenni.”¹⁹

Így a fényképfelvételek valóban objektívabb forrásnak tekinthetők, azonban, ahogyan ez a missziókat bemutató felvételek felhasználásából kirajzolódik, az egyes fotók a különböző céloknak megfelelően különböző alternatív valóságok megteremtőivé válhatnak.

A NÉPRAJZI MÚZEUM NÉPRAJZI MISSZIÓ GYŰJTEMÉNYE²⁰

A 19. század második harmadától az európai gyarmatosító tevékenységgel párhuzamosan a missziós eszme is újabb lendületet kapott, amely világméretű hitterjesztő tevékenységet eredményezett.²¹ A katolikus egyházban a hagyományos, missziós tevékenységet is végző férfi- és női szerzetesrendek²² mellett újabb rendalapítási hullám ment végbe. Az új rendek elsődleges feladatukként a nem keresztények közötti hittérítést tűzték ki.²³ Az egyházmegyes papok között is sajátos szerveződések jöttek létre, közösségek, társulatok alakultak ugyancsak kizárólag missziós céllal.²⁴ A katolikus egyházzal párhuzamosan a protestáns egyházak körében szintén a 19. század nevezhető a missziótörténet nagy korszakának.²⁵

¹⁹ Régi 2007: 44.

²⁰ A Néprajzi Múzeum anyaga átfogóbb tematikus, illetve földrajzi egységekre oszlik, egy-egy gyűjteményen belül léteznek kisebb egységek, azonban gyűjteményeken átívelő, más felosztást követő egységek nincsenek, így a jelen írásban *Néprajzi Misszió* gyűjteménynek nevezett anyag nem képez külön múzeumi egységet, az ebbe tartozó anyag több gyűjteményben – a különböző regionális gyűjteményekben, a fényképgyűjteményben és a nyomatgyűjteményben – található. Afrika-gyűjtemény: 24981-25371, 25392-25903, 25955-25956, 25963-25964, 25974-26218, 26222-26408, 26450-26588, 26870-26872, 27115; Ázsia-gyűjtemény és Indonézia-gyűjtemény: 18657-18707, 19048-19124, 19160-19191, 24975-24979, 31621-31740, 31908-31909; Amerika-gyűjtemény: 22823, 24580-24729, 24773, 24782-24980, 70.70.1-70.70.21, 70.70.58-70.70.88; Rajzgyűjtemény: R 5708-5711.

²¹ Nemeshegyi 2001: 10.

²² A férfiszerzetesrendek között elsősorban a jezsuiták, a bencések, a ferencesek, a ciszterek, a domonkosok, a szerviták és a lazaristák végeztek missziós tevékenységet, míg a női rendek között a Miasszonyunkról Nevezett Kalocsai Iskolanővérek, a ferences nővérek, a Sacré Coeur nővérek és az Angolkisasszonyok.

²³ A 19. században alakult legjelentősebb missziós férfiszerzetesrendek például a „Szeplőtelen Szűz Mária oblatúsai, a Szentlélek Atyák, a Jézus Szíve Misszionáriusok, a szaléziak, az Isteni Ige Társaság (vetbiták), a Scheut-atyák, a Mill Hill testvérek (Mill Hill-i Szt. József Missziós Társulat), a Picpus atyák stb.” (Nemeshegyi 2001: 11). Kifejezetten missziós céllal alakult női szerzetesrendek a 19. századból például a verbita rend női ágának is tekinthető Szentlélek Szolgálói Missziós Nővérek vagy a Ferences Mária Misszionárius Nővérek.

²⁴ „Ilyenek például a Párizsi Külföldi Missziók Társasága, a Milánói Külföldi Missziós atyák, a Fehér atyák, a Maryknoll atyák, a Columbán atyák, a Betlehem Missziós Társaság stb.” Nemeshegyi 2001: 11.

²⁵ Nagy-Ajtai 2010: 8.

A keresztény nemzetek mindegyike, csakúgy, mint a különböző egyházak, valamint azokon belül is az egyes rendek és missziós társulatok, igyekeztek kivenni a részüket a hitterjesztésből. Ennek az erőfeszítésnek nemzeti, rendi és földrajzi sokszínűségét tükrözi a Néprajzi Múzeum missziós fényképanyaga, amely az 1896. év folyamán érkezett Magyarországra. Az anyag történetéről összefoglalóan Jankó János írt a *Vasárnapi Ujság*²⁶ hasábjain, valamint még ugyanabban az évben a gyűjteményből rendezett kiállítás kalauzának előszavában.²⁷ A tárgyak és fotók részleges kutatását és bemutatását a kiállítás centenáriumi évében, 1996-ban kezdte meg a Néprajzi Múzeum két munkatársa, dr. Fogarasi Klára és Főzy Vilma muzeológusok, aminek eredményeképpen egy időszaki kiállítás²⁸ valósult meg egy hozzá elkészített kísérőfüzettel, valamint egy vándor-fotókiállítás háromnyelvű kiállítási katalógussal.²⁹

A Néprajzi Múzeum missziós anyagának létrejötté „a főváros szomszédságában amerikai gyorsasággal fejlődő Kis-Pest”³⁰ plébánosának, Ribényi Antalnak a nevéhez fűződik, akinek egyházközségében „a katolikus hívők száma annyira megsaporodott, hogy az eddigi templom kicsinynek bizonyult s új templom építéséről kellett gondoskodni”.³¹ A Kispesti Nagyboldogasszony Főplébánia-templom iratanyagában fellelhető korabeli levelezésekből és egyéb fennmaradt dokumentumokból egyértelmű, hogy a Rudolf fogadalmi templom³² építésének költségei olyan magasra rúgtak, hogy a plébánosnak számos kreatív ötletre³³ volt szüksége, és csak ezek megvalósításával tudta aztán a felmerülő kiadásokat fedezni. Ezek közé tartozott a *Néprajzi Misszió* kiállítás megrendezésének ötlete és megvalósítása, amely a világ népeinek életmódját, sajátosságait, szokásait, vallási képzeteit és egyéb kulturális elemeit volt hivatott bemutatni a Nemzeti Múzeum oszlopocsarnokában. A kiállítandó anyagot Ribényi, külföldi előképek nyomán, a világ legkülönbözőbb pontjain szolgálatot teljesítő hittérítőktől szerezte be, akiknek 1895 októberében³⁴ küldte ki a – feltehetően Jankó Jánossal, a Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának segédjével együtt szövegezett – felkérő leveleket. Egyelőre ezen felkérő leveleknek

²⁶ Jankó 1896b: 803–804.

²⁷ Jankó 1896a: 5–8.

²⁸ *Néprajzi Misszió – 1896 – Katolikus misszionáriusok etnológiai gyűjteménye a millennium évéből.* 1996.10.08–11.25. Rendező: Főzy Vilma, helyszín: Néprajzi Múzeum.

²⁹ Fogarasi (szerk.): 2001.

³⁰ Jankó 1896b: 803.

³¹ Jankó 1896b: 803.

³² A Ribényi Antal által építtetett templomot 1904-ben szentelték fel Szent Rudolf tiszteletére (Rudolf fogadalmi templom az elhunyt trónörökös emlékére), és védőszentjét csak később, 1955-ben változtatták Nagyboldogasszonyra. Ez a mai Kispesti Nagyboldogasszony Főplébánia-templom.

³³ Az egyszerű adománygyűjtések mellett ilyen volt például egy főrendiházi tagokból, országgyűlési képviselőkkel és egyéb befolyásos emberekből álló templomépítési bizottság felállítása, illetve sorsjegyek árusítása tárgysorsjáték keretében (Jankó 1896a: 7), valamint egy reprezentatív kiállítású és tartalmú Rudolf Emlékalbum megjelenítése, amelyhez a kor számos ismert írója járult hozzá egy-egy írásával (Hegedűs 2001: 16).

³⁴ Jankó 1896a: 7.

egyetlen fennmaradt példánya sem ismert, azonban részben a beérkezett anyagok jellemzőiből, részben egy másik, a kispesti plébánia iratanyagában őrzött, Ribényi által később kiküldött felhívásból lehet következtetni a tartalmukra és formájukra. A későbbi felhívás különleges, egzotikus növények gyűjtésére buzdítja a címzetteket, és ehhez nyújt a gyűjtőknek szempontokat. A *Néprajzi Misszió* kiállítás 1896. június 7-i megnyitásáig az említett Jankó János beszámolója szerint közel 3500 tárgy gyűlt össze, azonban ekkor még számos küldemény úton volt Magyarország felé,³⁵ így a gyűjtés végére a beküldött tárgyak mennyisége megduplázódott. Jankó nem említi írásában, hogy a több mint 6000 tárgy mellett hány darab fotográfia érkezett a különböző missziós állomásokról, a kiállítás vezetőjeként szolgáló *Kalauz*ból,³⁶ valamint annak pótfüzetéből³⁷ azonban kiderül, hogy a tárgyak mellett 485 darab fényképfelvételt is kiállítottak az összesen 38, részben földrajzi, részben tematikus egységben. Noha a *Kalauz* előszavában, illetve egyéb összefoglaló jellegű írásokban Jankó a fotókra külön nem tér ki, mégis azok fontosságát és saját jogon való kezelését mutatja, hogy a *Kalauz*ban a tárgyak között, azokkal egységes, folyamatos sorszámozással vannak felsorolva, témájuk és keletkezési helyük egyenkénti meghatározással részletezve.

A kispesti plébánián őrzött iratanyagból tudható, hogy a beérkező tárgyak vámmentességét a szervezők azzal a vállalással tudták biztosítani, hogy a kiállítás végeztével az anyag kikerül az országból.³⁸ Ennek ellenére azonban a későbbiekben az a döntés született, hogy az értékes gyűjteményt az állam megvásárolja a Nemzeti Múzeum számára, így az teljes egészében az országban maradt. A Néprajzi Múzeum irattárában őrzött dokumentumokból kiderül, hogy sokáig folyt az egyeztetés és egyezkedés az anyag megvásárlásával és vételárával kapcsolatban, amelyre végül egy kéttagú bizottság tett javaslatot, a múzeum Néprajzi Osztályának részéről Semayer Vilibáld, külsőként pedig Hopp Ferenc utazó és műgyűjtő. Az anyag összértékét 17 490 forintban állapították meg, külön említve „az össz kép és fénykép anyagot a falakról”, amelynek értékét 305,-forintra becsülték.³⁹ Az Etnológiai Archívum Kézirattárában található, a missziós anyag megvásárlására vonatkozó dokumentumok⁴⁰ és a missziós anyagban fellelhető fotográfiáknak a gyűjteménybe való bekerülését rögzítő múzeumi törzskönyvi adatai⁴¹ nincsenek összhangban, így a felvételek pontos múzeumi történetének megismerése további kutatást igényel.

Jelenlegi ismereteink szerint a néprajzi misszió gyűjtemény több mint 600 felvételt tartalmaz, aránytalan földrajzi eloszlásban. Tematikájukat tekintve hat főbb csoport körvonalazódik, amelyek mennyiségileg is jelentősen eltérnek egy-

³⁵ Jankó 1896a: 7; Jankó 1896c: 2.

³⁶ Jankó 1896a.

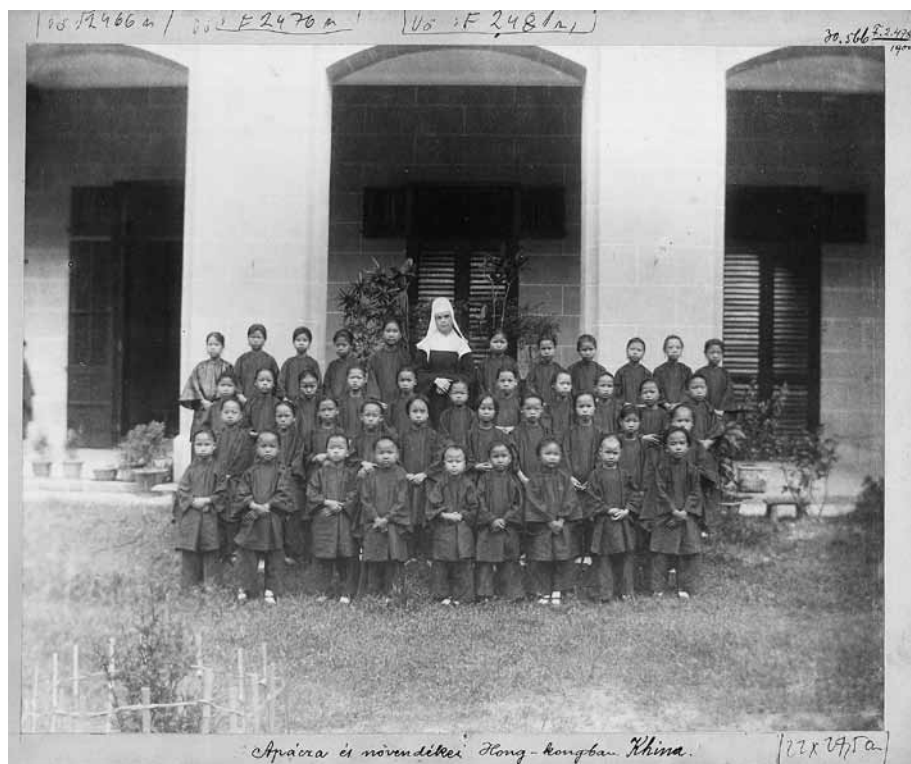
³⁷ Jankó 1896c.

³⁸ Hegedűs 2001: 15.

³⁹ NM EA, NMI 4/1897: 1, 4.

⁴⁰ NM EA, NMI 4/1897.

⁴¹ NM TKVSZ 1898/219; 1900/370.

1. kép. Apáca és növendékei. Hongkong, Kína (Néprajzi Múzeum F 2478)

mástól: műtermi felvételek – portrék vagy teljes alakos fotók; tárgyfotók;⁴² természeti és épített környezetet bemutató felvételek; beállított zsánerképek; néprajzi felvételek – az őslakók életmódjának, kultúrájának különböző aspektusait ábrázoló fényképek; missziós állomásokon készült felvételek – a hittérítők munkáját, illetve munkájának eredményeit bemutató fotográfiák. Jelen vizsgálatom fókuszában az anyag itt utolsóként felsorolt tematikai egységébe tartozó felvételek (115 darab) állnak.

A missziós munkát bemutató felvételek további tematikus alegységekre oszthatók. A legtöbb felvétel a „missziós csoportkép” címszó alá sorolható be, amely képek esetében fontos, hogy maga a hittérítő is szerepel a képen a hívek körében, általában centrális, de mindenképpen a vizualitás szempontjából meghatározó helyen (1. és 2. kép). Leveleikben a hittérítők többször is írtak a hétköznapi öltözékeikről, miszerint munkájuk során általában olyan ruhákat viseltek, amilyeneket a helyi közösség tagjai, mert ezek feleltek meg a helyi időjárásnak és az adott

⁴² Az algéri missziós állomás területén egy, a helyiek kultúráját bemutató tárlat (saját szóhasználatukban múzeum) került berendezésre. A tárgyfotók legtöbbje ennek a tárlatnak a közép-afrikai tárgyait (21 db) mutatja be. Ezeket a felvételeket külön csoportban helyezte el Jankó János az 1896-os *Néprajzi Misszió* kiállításon (Jankó 1896a: 28).

2. kép. Misszió-növendékek. Hakodate, Japán (Néprajzi Múzeum F 2451)

munkakörülményeknek. Az említett csoportképeken azonban a hittérítők minden esetben az adott szerzetesrend ruháját viselve álltak a kamera elé. Ennek egyik magyarázata, hogy a fényképezés alkalmai kiemelten fontosak voltak a misszionált közösség életében, gondosan megtervezett beállításokkal, míg a másik oka az, hogy a szerzetesek rendi ruhája egyúttal identitást jelölő öltözetként is szolgált. Mind a beállítás, mind az öltözet jelzi a hittérítők adott közösségben betöltött pozícióját, távolságot teremt a helyiektől, megkülönböztet, és hierarchiát jelöl a kép szemlélője számára. A szerzetesek rendi ruhájának használata egyértelműsíti, hogy ezek a képek az itthon maradtok számára készültek, és ennek megfelelően a térítőkét úgy mutatják, ahogyan az anyaországi közösségük ismeri őket. Ezek a felvételek az európai hívek által elfogadott és a rendi vezetők által elvárt misszionárius képet tükrözik, megfelelnek a tipizált misszionárius ideájának.

Az elemzett anyag érdekessége ugyanakkor, hogy két olyan műtermi felvételt is tartalmaz, amelyen a misszionárius helyi viseletben ült a fényképezőgép elé (3–4. kép). Az európai misszionárius kép és a helyi viselet hordásának összeegyeztetlenségét jól érzékelteti, hogy e két kép közül az egyik 'kínai férfi' meghatározással került beletárolásra, mintha a leltározó nem is feltételezte volna, hogy kínai

4. kép. „Kínai férfi”. Kína
(Néprajzi Múzeum F 2469)

3. kép. Dominikánus barát. Kína
(Néprajzi Múzeum F 2464)

viseletben európai misszionárius is lehet ábrázolva.⁴³ A Néprajzi Múzeum missziós fényképanyaga változó mennyiségű, azonban minden esetben csekély adattal került beletárolásra, így az említett két képről mindössze annyi információ áll rendelkezésre, hogy Kínában készültek, pontosabb helymeghatározás nincsen hozzájuk. Az F 2464-es leltári számú kép címe arról árulkodik, hogy a felvétel egy dominikánus barátot ábrázol. Tiedemann gyűjteményes munkája szerint a 19. század utolsó évtizedeiben spanyol domonkosok vezetésével két apostoli vikariátus létezett Kínában, a 17. század óta működő fucsieni (Fujian) és az ebből 1883-ban kivált amoyi (Hsziamen, Xiamen).⁴⁴ Így feltételezhetően a képek ezek egyikében, Fucsien tartományban készültek. A felvételeken látható szőnyegek mintájából és asztalok formájából nem állapítható meg, hogy egy műteremben készültek-e vagy sem, azonban ugyanabban a pózban és hasonló attribútumokkal felruházva mutatja be a két férfit. Az asztalokon elhelyezett tárgyakból – könyv, írószerszámok, tintatartó – egyértelmű, hogy a férfiak művelt írástudók. Az F 2464-es fénykép esetében a misszionárius

⁴³ Összevetve egyéb, a chuhri-i missziós állomásról származó felvétel feliratával, feltételezhető, hogy a missziós állomás Chuhariban volt, amely a nepáli határ közelében fekszik, attól délre, India keleti részén.

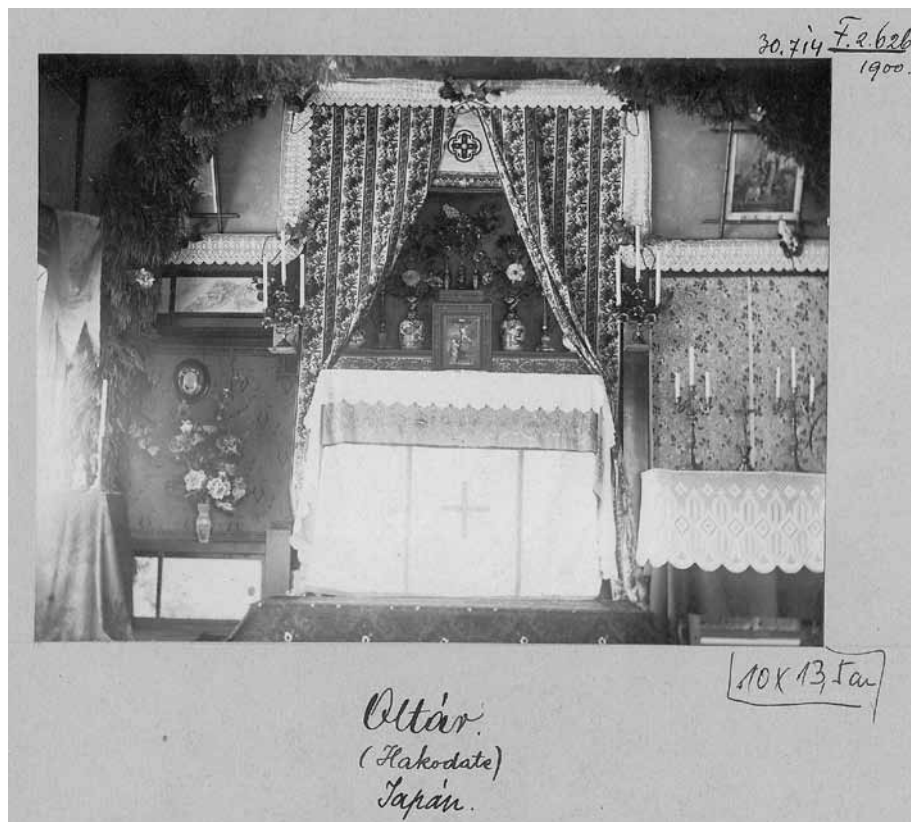
⁴⁴ Tiedemann 2009: 33–34.

5. kép. Nepáli keresztények a chuhri-i missziós állomáson. Chuhri,⁴³ India (Néprajzi Múzeum F 2511)

mivoltot még egyértelműbben jelzi a kép jobb oldalán álló, nagyméretű rózsafüzért tartó, tehát katolikus hitre tért kínai gyermek, aki valószínűleg a domonkos barát szolgálója, segítője.

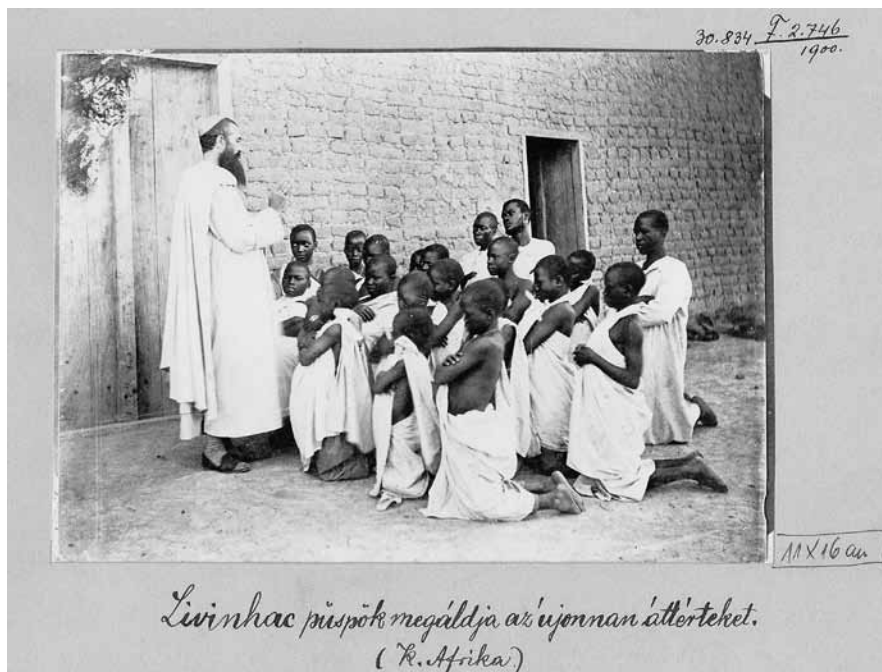
A fotóanyag említett csoportján belül külön kategóriát képeznek azok a felvételek, amelyek ugyancsak beállított csoportképek, ellenben a hittérítő nem jelenik meg rajtuk. Ezek a fotók kizárólag a helyi közösség tagjait ábrázolják, a környezetből, illetve az ábrázolt személyek attribútumaiból azonban egyértelmű, hogy a missziókhöz erősen kapcsolódnak, ugyanis a háttérben megjelenik egy oltár, egy templombelső vagy egy missziós telep más felismerhető részlete (5. kép). Az F 2511-es leltári számú felvétel nagyobb csoportot ábrázol, amely mutatja, hogy a közösségben mindkét nem és minden korosztály helyet kap a kisgyermektől az idősekig. A fénykép készítője a csoport egy részét inkább lehagyta a képről, néhányakat pedig félbevágott a képkivágással, azonban fontosnak tartotta, hogy a valószínűleg szabadtéri, felvirágozott oltár és rajta a feszület jól látható legyen a képen, egyértelműen jelezve, hogy a kép egy misszionált közösséget ábrázol. Ezt a tényt erősíti az előtérben félig térdelő, imádkozó kéztartású kisfiú alakja is, nyakában kereszttel.

6. kép. A Misszió oltára. Hakodate, Japán (Néprajzi Múzeum F 2626)

Számos esetben ugyanakkor nemcsak a misszionárius alakja, hanem a helyi közösség tagjai is eltűnnek a képről, és a missziós állomás meghatározó épületei, épületrészletei válnak a kompozíció központi témájává (6. kép). Egyik példája ennek az F 2626 leltári számú kép, amelyen a hakodatei misszió templomának oltára jelenik meg, és biztonsággal csupán a kép feliratából tudható, hogy az ábrázolt oltár Japánban van, erre a tényre semmi vizuálisan megragadható jel nem utal.

Külön alegységbe sorolhatók azok a felvételek, amelyeken mindkét meghatározó fél – a térítő és a misszionált – is ábrázolva van, a fentiekkel ellentétben azonban nem egy kamerába néző csoportkép formájában, hanem valamely jellemző tevékenység végzése közben örökítik meg őket (7–8. kép). Ezek szintén tudatos, beállított, megkomponált képek, amelyek a missziós munka sokszínűségét hivatottak bemutatni. Az F 2746 leltári számú felvétel ismét az európai szemléltető tipizált misszionárius képét tükrözi, ahogy a Fehér Atyák kongregációjába tartozó Léon Livinhac püspök áldásra emelt kézzel áll az előtte térdelő megtértek csoportja előtt. Ez a felvétel a misszionárius munka hitéleti oldalát

7. kép. Livi nhac püspök megáldja az újonnan áttérteteket. Kelet-Afrika (Néprajzi Múzeum F 2746)

8. kép. A marianhilli trappista misszió varróiskolája. Marianhill, Dél-Afrika (Néprajzi Múzeum F 2812)

9. kép. A kovácsműhely előtt. Mariannhill, Dél-Afrika (Néprajzi Múzeum F 2852)

mutatja, míg az F 2812 leltári számú fénykép a missziók szociális tevékenységibe enged bepillantást, amint a trappista apácák varrni tanítják az asszonyokat a marianhilli missziós állomáson.

A missziós fotográfiákat elemző szerzők legtöbbször különbséget tesznek a kolonialista és a missziós fotók között. A különbség oka abban keresendő, hogy üzenetük és céljuk bizonyos fokig eltérő, ennek eredményeképpen eltérő a fotózás alkalmainak minősége, a képkivágások és beállítások alkalmazása, valamint a képeken megjelenő európai és nem európai szereplők közötti viszony bemutatása is. A gyarmatosító adminisztráció tagjai ugyanis rendszerint ritkábban ábrázoltatják magukat közös fényképfelvételen a helyi lakosokkal, és ha mégis megteszik, akkor jól megkülönböztethető pozícióban, esetleg fizikai távolságot tartva az őslakosoktól.⁴⁵ Azok a felvételek, amelyek együtt ábrázolják a gyarmatosítókat a helyi lakosokkal, általában koloniális összefüggésben mutatják a gyarmatosító adminisztráció szereplőit. Gyarmatosító minőségükben lépnek a szemlélő elé, kolonizáló, civilizáló tevékenységük közben, amint például hivatali munkát végeznek, katonai szolgálatot teljesítenek, betegeket ápolnak, gyógyítanak, vagyis szolgálatnak, adnak, javára vannak annak a társadalomnak – a felvételek tanúsága szerint –, amelyben tevékenykednek. Richard Eves *'Black and white, a significant contrast': Race, humanism and missionary photography in the Pacific* című tanulmányában egy új-guineai

⁴⁵ Ebben a vonatkozásban lásd a Richard Eves tanulmányában szereplő első felvétel elemzését: Eves 2006: 729–730.

hivatalnok fotóját hozza példának, akit az adó beszédese és a helyi lakosok összeírása közben, azaz gyarmatosító tevékenysége közepette ábrázolt a felvétel készítője.⁴⁶ A személyek elhelyezkedése a fotón, valamint a testhelyzetek is távolságot, hierarchiát fejeznek ki a kép szemlélője számára. Tudatos, de meglehetősen egyszerű, egyoldalú képe ez a kolóniáknak. Eves amellett érvel, hogy a gyarmatosítók fotográfiáival összehasonlítva a misszionáriusok felvételei egy sokkal komplexebb, érzékenyebb, személyesebb világot festenek ugyanazokról a földrajzi területekről, ugyanazokról a népekről.⁴⁷ Az ilyen misszionárius felvételek egy csoportja beállított, erősen irányított mű-zsánérképekben mutatja be azokat az eseteket, amikor maguk a misszionáriusok – a kolonizálókhoz hasonló – hittérítő, gyógyító, tanító, kultúráközvetítő minőségben mutatkoznak meg a kamera előtt, azonban a képen való elhelyezkedésük és testtartásuk közvetlenebb viszonyt fejez ki a helyiekkel való kapcsolatukban (9–10. kép). A Néprajzi Múzeum missziós fotói között jó példái ennek az F 2852 és F 2717 leltári számú felvételek. Az előbbin a misszionáriusok és a helyiek szoros együttműködésben lovat patkolnak, míg az utóbbin az éneket kísérő harmóniumjátékot szolgáltató fiatal szerzetes teljesen elvegyül a helyi

10. kép. Katolikus misszióban nevelt gyermekek éneklőrája. Aden, Jemen (Néprajzi Múzeum F 2717)

⁴⁶ Eves 2006: 729.

⁴⁷ Eves 2006: 727.

gyermekek kórusában, és nem ő a képen történő cselekvés irányítója, hanem egy helyi karvezető, akinek vezényletét követi ő is. A felvételek megrendeztettségét és beállított voltát természetesen a közvetíteni kívánt üzenet mellett a kor fénykép-technikai lehetőségei is eredményezik, azonban ahogyan a következőkben tárgyalt, 20-30 évvel később keletkezett felvételek kapcsán látható, ezek a jellemző jegyek annak ellenére megmaradnak, hogy időközben a technika és a géphasználat – ha nem is ugrásszerűen, de – megváltozott.

A JEZSUITA LEVÉLTÁR⁴⁸ MISSZIÓS ANYAGA

Lévay Mihály 1937-ben a missziók történetéről megjelent munkájában méltatlankodó hangnemben jegyzi meg, hogy Magyarországot elmarasztalják a világmissziók szervezői, miszerint gazdagsága ellenére nem veszi ki részét kellő mértékben a hittérítő munkából. A szerző amellet érvel, hogy az ország első világháborúban való kivézetése és megcsönkítése ellenére minden korábbinál nagyobb mértékben vállal részt a világmissziók ügyéből:

„Magyarország tehát a jelenben is megteszi missziós kötelességét és méltó azokhoz a nagynevű magyar hittérítőkhöz, akik a múlt századok messzeségében, sokszor életük árán hirdették Krisztus evangéliumát az egész világon.”⁴⁹

Ebben az időszakban a szerzetesrendek közül oroszlánrészt vállalt hittérítés terén a Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya. A korábbi évszázadok során a világ számos pontján működtek magyar jezsuiták,⁵⁰ legismertebb és legfontosabb missziójuk azonban a tamingi volt, ahol 1922-től voltak jelen, és amelyet 1936-tól önálló magyar missziós állomásként vezettek.⁵¹ Az 1940-es évek végétől minden keresztény misszionáriust kiutasítottak Kínából, így az ott szolgálatot teljesítő jezsuitákat is, idehaza pedig a legtöbb magyarországi szerzetesrendhez hasonlóan a jezsuita rendet is feloszlatták, elvették rendházaikat, és államosították az ország különböző területén működő intézményeiket. A Jezsuita

⁴⁸ Az intézmény hivatalos megnevezése Jézus Társasága Magyarországi Rendtartományának Levéltára (JTMRL), azonban a jezsuita rend által is hivatalosan használatban van ennek a rövidített változata: Jezsuita Levéltár. Lásd a levéltár honlapját: <http://leveltar.jezsuita.hu>. A tanulmány hivatkozásaiban minden esetben a levéltár hosszabb megnevezését használom, a szövegben azonban felváltva a rövidített és a hosszú változatot.

⁴⁹ Lévay 1937: 505.

⁵⁰ A világ számos különböző pontján, Dél-Amerikában, Afrikában, Ausztráliában és Ázsia különböző részein, működtek magyar jezsuita hittérítők, magyar missziós központ híján azonban más nemzetek missziós területein, elsősorban az osztrák rendtartomány missziós körzeteiben, amelyhez a magyar szerzetesek, a magyarországi rendtartomány megalakulásáig, 1909-ig tartoztak. Szabó 2009: 92–95; Bartusz-Dobosi 2009: 75–84; Bikfalvi 2009a: 85–91.

⁵¹ A tamingi misszió történetét részletesen Vámos Péter dolgozta fel több tanulmányában, összefoglalóan pedig a 2003-ban megjelent *Magyar jezsuita misszió Kínában* című kötetében (Vámos 2003).

Levéltár anyagát különböző módon igyekeztek megmenteni, bizonyos egységeket magánszemélyek rejtettek el. Az eredeti anyag kisebb része megmenekült, nagyobb része elkallódott, esetleg még lappang, de máig kerülnek vissza újabb és újabb, eredetileg a levéltárból származó dokumentumok. Így került elő a Kínában missziót teljesítő jezsuita atyák fotós hagyatéka, valamint a jezsuita kiadású *Katolikus Missziók* című havilap vizuális anyaga is egy bőröndből, amit egy magánszemély megőrzött, majd visszajuttatott a rendi levéltár 1991-es újjáalakulása után. Az anyag levéltári feldolgozása, leltárba vétele egyelőre nem történt meg, egyben, vegyesen kerültek tárolásra a különböző hordozójú és tematikájú tételek, amelyekkel a tanulmány következő része foglalkozik.⁵²

A jezsuita misszió fotóhagyatékának feltérképezésekor ugyanaz – a felvételek megjelenési formája, illetve használata szerinti – a három nagy egység rajzolódik ki, amelyet T. Jack Thompson is megkülönböztet az afrikai protestáns missziós fotók vizsgálata során: a missziósok fényképalbumai, a vetített képes előadások felvételei és a különböző missziós kiadványokban nyomtatásban megjelent fényképfelvételek.⁵³ Mint ez a továbbiakban látható lesz, ez a három használati forma nem feltételez három külön fotóanyagot. A felvételek átjárják az egységeket, megjelennek magánalbumokban ugyanúgy, mint a missziós havilap hasábjain. A tanulmány további részében e hármas felosztást követve vizsgálom a Jezsuita Levéltár missziós anyagát.

Katolikus Missziók – havilap a missziós munka népszerűsítésére

A magyar sajtóirodalomban elkülöníthetően katolikus irányzat már az 1820-as évektől jelen volt.⁵⁴ A „közéleti katolicizmus jeles személyiségei [...] idejekorán felismerték” a sajtónak mint tömegkommunikációs eszköznek jelentőségét és a „katolikus egyház társadalomformáló tevékenységének” alapvető eszközeként használták.⁵⁵ 1907-ben megalakult a Katolikus Sajtó Egyesület,⁵⁶ majd 1918-tól a Központi Sajtóvállalat Részvénytársaság, amelyek elősegítették, hogy a 20. század eleje az ifjúsági lapok fellendülésével az egész katolikus sajtó fellendülését hozta.⁵⁷ Noha a „magyar sajtópiacot a trianoni békét követő években a beszűkülés jellemezte”,⁵⁸ az országos és regionális katolikus sajtótermékek a második világháború végéig továbbra is nagy számban láttak napvilágot.⁵⁹ Ezen sajtóter-

⁵² JTMRL V.3. Fényképgyűjtemény, 12., 13. doboz.

⁵³ Thompson 2012: 225.

⁵⁴ Első katolikus folyóirat a Veszprémben, 1820 és 1824 között negyedévente megjelenő *Egyházi Értekezések és Tudósítások* című folyóirat, amely negyedévente jelent meg Veszprémben (Kókay 2001: 366.).

⁵⁵ Gergely 1997: 185–186.

⁵⁶ Kókay 2001: 370.

⁵⁷ Kókay 2001: 371.

⁵⁸ Klestenitz 2013: 186.

⁵⁹ Kókay 2001: 371–372.

mékek jelentős részét képezték a hitterjesztés ügyét népszerűsítő különböző kiadványok, amelyeket a szerzetesrendek, valamint a missziók támogatására létrejött különböző egyletek jelentettek meg.

A negyedévi rendszerességgel vagy havonta megjelenő képes folyóiratok mellett missziós naptárak és zsebkönyvek egész sorozata célozta meg a hívő közönséget korosztályos lebontásban. Voltak olyanok, amelyek általánosabb megközelítésben foglalkoztak a tengerentúlon működő hittérítők munkájával és az egész világ missziós híreiről számoltak be, mint például a kalocsai székhelyű Hitterjesztés Egyesülete kiadásában megjelenő negyedéves sajtóorgánium, a *Katolikus Világmisszió* vagy a Ferences Missziószövetség Szent Kereszt Hadseregének havi tájékoztatója, az *Isten Dalosai* című lap.⁶⁰ Emellett pedig voltak olyan orgániumok is, amelyek csupán egy-egy földrajzilag jól meghatározott missziós területre koncentráltak, például a Kláver Szent Péter Társulat (Kláver Szent Péterről Nevezett Missziós Nővérek) által kiadott *Néger Gyermek* (1911–1944) és az *Afrikai Visszhang* (1919–1943) című folyóiratok.⁶¹ A *Néger Gyermek*, ahogyan ezt a címe is sugallja, kifejezetten a fiatal korosztályt célozta meg, mint ahogyan a budatétényi Názáret Missziós Ház gondozásában megjelenő, a Jézus Szent Gyermeksége Egyesület lapja, a *Kis Hitterjesztő* című kiadvány is.⁶² Idősebb célcsoportot szólított meg az *Afrikai Visszhang* mellékleteként 1923 és 1943 között évente megjelenő *Iffúsági* (az 1930-as évek közepétől *Kláver*) *Missziós Naptár*.⁶³ Ugyancsak jelentős helyet foglalt el a missziós sajtótermékek között a *Ferences Világmissziók*⁶⁴ sorozat, amely többségében ferences misszionárius atyák és nővérek írásait közölte. Ebben a színes missziós sajtómilióben jelent meg 1925-től Budapesten a jezsuita kiadású *Katolikus Missziók a Tengerentúli Országokban* (későbbi címén a *Katolikus Missziók*), amely a missziós központok életét, a hittérítők munkáját, gyülekezetük tagjait, valamint a távol élő népek kultúráját mutatta be a hazai közönségnek.

A kiadvány alapításakor kéthavi rendszerességgel látott napvilágot egy ív (azaz nyolc oldal) terjedelemben, és számonként négy darab képet tartalmazott. A lap népszerűségét jelzi, hogy már a második évfolyamtól, 1926-tól havilapként jelent meg és a benne lévő képek száma is folyamatosan növekedett. Az 1930-as évek végére a lap terjedelme a duplájára (két ívre) nőtt. Ekkor az újság már külön – csupán a címet és grafikus elemeket tartalmazó – borítóval, címlappal is rendelkezett, valamint majdnem minden oldalon szerepelt legalább egy, olykor akár több fénykép is. A képek és a szövegek viszonyának vizsgálata jelzi, hogy a lap szerkesztői a fényképek használatával csupán lazították a szöveget, emellett elsődleges céljuk a figyelem felkeltése volt, ugyanis a fotók nem minden esetben kapcsolódnak az őket körülvevő szövegekhez.

⁶⁰ *Katolikus sajtó Magyarországon*, MKPK honlapjának melléklete.

⁶¹ *Katolikus sajtó Magyarországon*, MKPK honlapjának melléklete.

⁶² *Katolikus sajtó Magyarországon*, MKPK honlapjának melléklete.

⁶³ Magyar katolikus lexikon 1993: 253–254.

⁶⁴ Ferences Világmissziók. Nagymányoki Gilbert (szerk.)

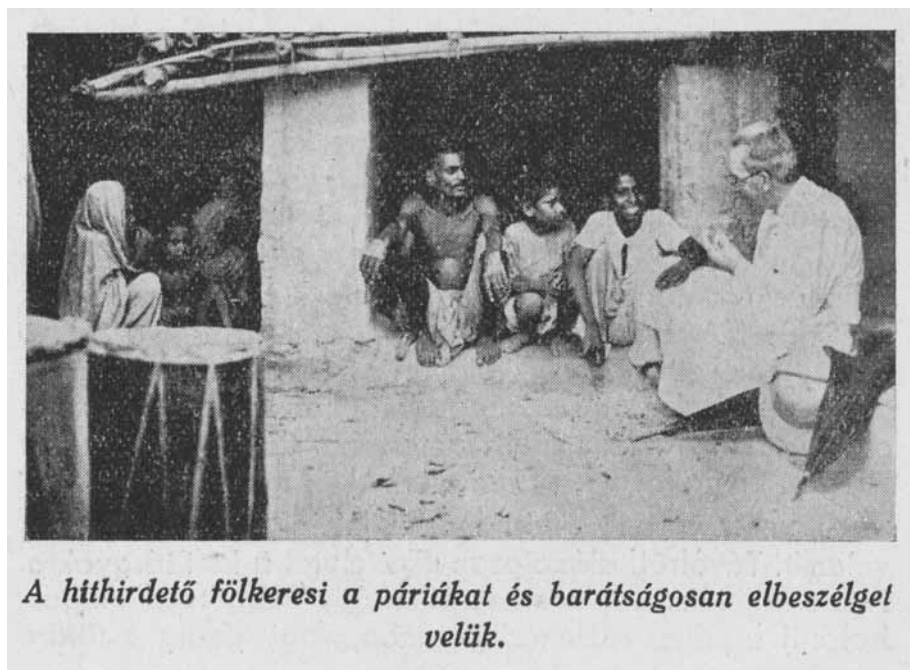

**Bélpoklos gyermekek sebeinek kötözése
a betegség kezdő-stádiumában.**

11. kép. Nyitókép. Katolikus Missziók 1. évf. 3. sz. 1925. július, 1.

A jezsuita levéltár missziós fotóhagyatékának⁶⁵ és a *Katolikus Missziók* képanyagának összehasonlítása során egyértelművé válik, hogy több misszionárius maga is fotózott és az újság budapesti szerkesztői a más missziós kiadványokból kireprózott felvételek, valamint a jezsuiták római központjából származó fényképfelvételek mellett a saját, misszióban szolgáló rendtársaik felvételeit is felhasználták a lapszámok illusztrálásához. Így a hivatásos fotográfusok és az amatőr, fotózó szerzetesek felvételei egyszerre jelentek meg az újságban. Ennek eredményeképpen a lap képanyaga szerkesztés, komponáltság, részlet- és információgazdagság tekintetében igencsak változó. A folyóiratban megjelenő felvételek témájukat tekintve, a fentebb tárgyalt anyaghoz hasonlóan szintén kisebb egységekre bonthatók. Vannak köztük a missziós életet és munkát, valamint a hittérítés eredményeit bemutató felvételek; néprajzi felvételek az adott népcsoport mindennapjairól, szokásairól, illetve rítusairól; tárgyfotók az európaiak szá-

⁶⁵ JTMRL V.3. Fényképgyűjtemény, 12., 13. doboz.

12. kép. Fénykép illusztráció. *Katolikus Missziók* 9. évf. 2. sz. 1938. február, 28.

mára egzotikus, a helyi népcsoportokra jellemző tárgyakról; beállított csoportképek, portrék; valamint határozottan propagandisztikus céllal készített vagy arra használt felvételek. Az utóbbiak tartozhatnak a fenti kategóriák valamelyikébe is, erős szuggesztivitásuk és irányított alkalmazásuk miatt azonban ezeket érdemes külön is említeni.⁶⁶

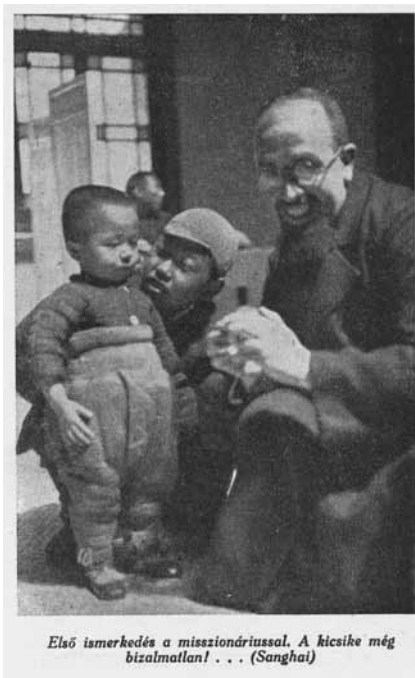
A Néprajzi Múzeum missziós fényképanyagához hasonlóan ebben az esetben is megjelennek a beállított zsánerképek, amelyek a misszionáriust az anyaországi hívek által elvárt öltözékben és pozícióban ábrázolják. A két képanyag nagy részét tekintve elmondható, hogy a fotók készítése között eltelt hozzávetőleg harminc esztendő alatt az európaiak misszionárius ideája és annak képi ábrázolása nem ment keresztül jelentős változáson sem stílusában, sem karakterében. A két világháború között készült felvételek között ugyanúgy megtalálhatók a misszionáriust tipikus hittérítő helyzetekben ábrázoló zsánerképek, amint az tanítói, gyógyítói, lelkipásztori és egyéb munkáit végzi (11–12. kép). Jó példája ennek az 1. évfolyam 3. számának nyitóképe,⁶⁷ ahol egy kifogástalanul tiszta és rendezett ruhájú apáca a leprában szenvedő, azonban ugyancsak tiszta, rendezett megjelenésű és fegyelmezett gyermekekkel foglalkozik. Ennél jóval közvetlenebb szituációt ábrázol a tizenhárom évvel későbbi évfolyam februári lapszámának itt hivat-

⁶⁶ *Katolikus Missziók* (1925–1939).

⁶⁷ *Katolikus Missziók* 1. évf. 3. sz. 1925. július, 1.

kozott felvétele,⁶⁸ de ezen is megmarad a misszionárius mint mester, mint tanító képze. Mindemellett mégis megfigyelhető, hogy a felvételek hangulata és az általuk közvetített atmoszféra egyre közvetlenebb, felszabadultabb, barátságosabb. A Néprajzi Múzeum képanyaga jól mutatta, hogy a kor fényképezési szokásainak, illetve az elvárt misszionárius-képnek megfelelően – valamint a fotótechnikai lehetőségek szabta keretek miatt – a 19. század végi felvételeken az ábrázolt személyek testtartása merev és komoly, a fotóalanyok pedig ünnepélyes arccal néznek a kamerába. Ezzel szemben a 20. század első felében megjelennek a természetesebb, a spontaneitást jobban sugalló – noha továbbra is egyértelműen beállított – mosolygós arcokat ábrázoló, közvetlenebb felvételek, és az évek előrehaladtával az ilyen ábrázolások száma az újság hasábjain egyre növekszik (13. kép). Példa erre a kínai gyerekekkel ismerkedő fiatal szerzetes, aki az 1939. év márciusi lapszámában egészen közelről belenevet a kamerába.⁶⁹ Ezenkívül megjelennek olyan fényképezési situációk – mint például a bennszülött gyerekekkel mosolyogva harci játékot játszó íjász apáca 1927-ben publikált fotója⁷⁰ (14. kép) –, amelyek a századforduló előtt még nem készülhettek volna hittérítőkről. A korábbi felvételek egy jószágos, de szigorú misszionáriusképet közvetítenek, míg a későbbiek egyre inkább megjelenik a közvetlenség, a személyesség. Ennek oka a technikai lehetőségek és a fényképezési szokások változása, valamint a missziológiában bekövetkező szemléletváltás mellett az, hogy a *Katolikus Missziók* számos olyan képet is közölt, amelyen az olvasóközönség által ismert atyák léptek a kamera elé. Ezáltal az ábrázolt szerzetesek kiléptek az ismeretlen misszionárius anonimitásából, és közvetlenebb kapcsolatot teremtettek a képek szemlélőivel.

A két fotóanyag műfaji sajátosságai miatt ugyancsak nagy különbséget jelentenek a Néprajzi Múzeum missziós fotóanyagához képest a jezsuita újságban megjelenő képaláírások. A korábbi anyagban a képek tárgyilagos meghatározása jelenik meg a felvételek címeként, leírásaként. A missziós újságok hasáb-

13. kép. *Fénykép illusztráció.* Katolikus Missziók 15. évf. 3. sz. 1939. március, 39.

⁶⁸ *Katolikus Missziók* 9. évf. 2. sz. 1938. február, 28.

⁶⁹ *Katolikus Missziók* 15. évf. 3. sz. 1939. március, 39.

⁷⁰ *Katolikus Missziók* 3. évf. 2. sz. 1927. február, 2.

**Az indián gyermekek kedves szórakozása az ijjazás.
A jó kedves nővér, foggy örömet szerezzen a gyermekek-
nek, velük játszik.**

14. kép. Fénykép illusztráció. *Katolikus Missziók* 3. évf. 2. sz. 1927. február, 2.

jain a képaláírásokat a lap szerkesztői üzeneteik célba juttatására használják fel, egy-egy tömör mondatban irányítják az újság olvasóit, hogy mit kell kiolvasniuk a képen látottakból (15–16. kép). Önmagában két teljesen semleges kép a Néprajzi Múzeum F 2522 leltári számú fotója és a *Katolikus Missziók* 1927 szeptemberében megjelent felvétel.⁷¹ A korábbi felvétel leíró címe – *Hindu katolikus asszonyok és leányok* – meghagyja a képet ebben a semlegességében, így az nem vált ki érzelmeket a szemlélőből. Az újságban megjelenő fotó képaláírása is leíró jellegű, mégis a vizualitásában semleges képet olyan háttérinformációkkal látja el, amelyek kimozdítják addigi semlegességéből. Megtudja a szemlélő, hogy a képen szereplő emberek szegények, olyannyira, hogy alamizsnára szorulnak. Ehhez az információhoz a mondat első feléből azonnal párosul az a tudat is, hogy a képen szereplő emberek a magyar misszió szegényei, tehát az újságolvasó adományaira van szükség ahhoz, hogy a köztük szolgálatot teljesítő magyar atyák el tudják őket látni alamizsnával. A vizualitásában teljesen semleges kép finoman ugyan, de érzékelteti a *Katolikus Missziók* előfizetőivel, hogy közüik van ezeknek a több ezer kilométerre élő embertársaiknak a jólétéhez.

Az újság képaláírásai mellett annak fotóválogatása és szöveges megfogalmazásai is erősen propagandisztikus célokat szolgálnak, és rendszeresen felszólítást intéznek az olvasóhoz a missziók anyagi és lelki támogatására. A *Katolikus Misz-*

⁷¹ *Katolikus Missziók* 3. évf. 9. sz. 1927. szeptember, 1.

15. kép. Hindu katolikus asszonyok és leányok. India, (Néprajzi Múzeum F 2522)

szíók azonban csupán az egyik – noha központi és meghatározó – eleme volt a missziók népszerűsítését és támogatását előmozdító hitéleti apparátusnak. Szorosan kapcsolódtak hozzá – az ugyancsak alapvetően a missziós fotókra építő – vetített képes előadások, valamint a megvásárolható képeslapsorozatok.⁷²

Vetített képes előadások a missziók szolgálatában

A jezsuita missziós hagyaték részét képezi három, különböző méretű, üvegképeket tartalmazó fa- és két papírdoboz,⁷³ amelynek legtöbbje reprodukció, fekete-fehér és színezett diapozitív. A felvételek többsége demonstrációs anyag, amely vagy más fotóról, vagy valamely kiadványból lett kireprózva. A kiadványok reprodukciójánál számos esetben a kép kerete, néhány esetben a nyomtatott felirat is látszik, így biztonsággal nemcsak az ismerhető meg, hogy pontosan

⁷² JTMRL V.3. Fényképgyűjtemény, 12., 13. doboz.

⁷³ JTMRL V.3. Fényképgyűjtemény, 12. doboz.

mit ábrázol az adott kép, hanem arra is lehet következtetni, hogy melyik kiadványban jelent eredetileg meg.⁷⁴ A reprodukciók minden esetben fekete-fehérben készültek, majd utólag az üveg alapú dián történt a színezésük. A dobozok egyenként hozzávetőleg 40-50 darab diát tartalmaznak, amelyek tematikailag teljesen vegyes képet mutatnak, azonban két elkülöníthető csoport rajzolódik ki.

Az egyik csoport a demonstrációs diaképek csoportjaként határozható meg, ide tartoznak az egyértelműen valamely kiadványból másolt, illetve a vetített képes előadás-sorozatokhoz készített anyagok. Témájuk vegyes és esetleges: térképek, színezett és fekete-fehér tájfotók, a különböző népcsoportokat bemutató antropológiai felvételek, portrék, különböző népek életét, szokásait, valamint a nem keresztény vallások rituális gyakorlatait és tárgyait bemutató felvételek, illetve viseletábrázolások. Földrajzi tekintetben Észak- és Dél-Amerika, valamint Afrika szerepel nagyobb mennyiségben, míg Ázsia jóval kevesebb felvételen jelenik meg. Ezt az egyenlőtlen földrajzi megoszlást a diaanyag másik csoportjának feltárása magyarázza, ami több saját, azaz a magyar szerzetesek által készített vagy begyűjtött felvételt tartalmaz. Mivel a magyar jezsuita missziós központ Tamingban volt, így ázsiai felvételeket nem kellett reprodukció útján beszerezni. Több felvételen nyomtatott felirat olvasható: *A Katolikus missziók képsorozataiból, Nr_.* A felirat jelzi, hogy a képek megjelentek a *Katolikus Missziók* hasábjain, valamint bekerültek a *Katolikus Missziók* szerkesztősége által kiadott diasorozatokba, amelyeket vetített képes előadások formájában népszerűsítettek, illetve ugyanezen célból megvásárolhatók is voltak. Jelenlegi állapotukban a sorozatok erősen keverték és hiányosak, egyértelmű rendszerezésükre a diákon nem szerepel információ.

A kínai magyar misszió szegényei várják az alamiznaosztást.

16. kép. *Fénykép illusztráció.* Katolikus Missziók 3. évf. 9. sz. 1927. szeptember, 1.

⁷⁴ Ennek alapján egyértelmű, hogy több amerikai kiadványból is felhasználtak képeket, ábrákat. Számos esetben a dia- vagy metszetsorozat kiadójának a neve is beazonosítható, mint például „*Smithsonian Report, 1919. – Holmes, Plate I.*”, „*Curtis & Miller Seattle 1914*” (alatta a sorszám), vagy a „*Jasper Horse & Roche Miette*” feliratok. JTMRL V.3. Fényképgyűjtemény, 12. doboz.

A diaanyag másik csoportja a jezsuiták saját felvételeinek vagy más hittérítők, utazók fényképeinek összegyűjtött, diára másolt változata. Mindegyik dia eredetileg fényképalapú, nincsen közöttük más kiadványok illusztrációjának reprodukciója. A felvételek többsége Kínában – számos Tamingban, a misszió központi telephelyén – készült, bizonyos hányaduk azonban a feltárás jelenlegi szakaszában földrajzilag nehezen meghatározható. Ez a csoport nem demonstrációs jellegű, noha egyértelműen ilyen célokra is használták. Ezek a felvételek személyesebbek, a missziós szerzetesek életébe, környezetébe, hittérítő munkájába és egyéb tevékenységébe engednek közelebbi bepillantást. Az a tény, hogy diapozitívrá lettek másolva, egyértelművé teszi, hogy ezeket is vetítésre, publikálásra, illetve csoportos bemutatásra szánták. A felvételek párhuzamai – néhány esetben ugyanaz a felvétel – megtalálhatók az atyák fotóit tartalmazó albumokban is,⁷⁵ pozitív papírnagyításokon. Az első csoport képanyagával ellentétben itt nem ismeretlen típus-arcok, arctípusok, hanem a misszió telephelyén tartott szabadtéri misén, ünnepi körmeneten részt vevő emberek, jelmezes misztériumjátékot előadó vagy a misszió iskolájának, árvaházának udvarán játszó gyerekek láthatók. Megjelennek rajtuk az atyák és a nővérek is külön, vagy a helyi közösséggel, tanítványaikkal együtt csoportképeken, vagy éppen különböző tevékenységek végzése közben, mint például egy zongorázó szerzetesnővér éneklő leánykórússával vagy íróasztaluknál dolgozó szerzetesek kínai szótárakkal.⁷⁶ Nagylátószögű felvételeken mutatják be a misszió templomát, annak szentélyét, oltárát, orgonáját, valamint a szerzetesek és a diákok ebédlőjét. Életképek láthatók a helyiek mindennapjairól, utcán közösségben teázó emberekről, teherhordó munkásokról. A felvételek propagandisztikus felhasználásáról tanúskodik néhány záró üveglemez, amelyen egyértelmű üzeneteket közvetítettek a képek szemléllői számára, mint például:

⁷⁵ JTMRL V.3. Fényképgyűjtemény, 13. doboz

⁷⁶ A jezsuita misszionáriusok segítésére 1927-ben tíz, a Miasszonyunkról Nevezett Kalocsai Iskolanővérek Társulatához tartozó szerzetesnővér érkezett a tamingi missziós központba, ahol betegkezelőt, valamint leánynevelő intézetet működtettek 4–20 éves lányok számára, árvaházat és aggnők otthonát tartottak fenn, illetve menhelyet létesítettek veszélyben lévő fiatalasszonyoknak. Összesen 19 magyar és 12 kínai nővér (Pecze 1935: 251–254) szolgált a központban 1950-ig, amikor a politikai változások miatt mind a jezsuita rend tagjainak, mind pedig a Kalocsai Iskolanővéreknek el kellett hagyniuk Kínát. Egy részük hazatért Magyarországra, ekkorra azonban már hazánkban is feloszlatták a szerzetesrendeket, így az iskolanővéreket is, ezért a nővérek szétszóródtak, többségük különböző külföldi missziókban folytatta munkáját. A Kalocsai Iskolanővérek rendjének központja jelenleg Budapesten a Mária utcában található, 1950-ig azonban Kalocsán volt. Az anyaház iratanyaga a feloszlatakor szétszóródott, a megmaradt anyagok egyes részei a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltárba (KFL.I.1.a. Kalocsai Iskolanővérek. Kínai Misszió [Taming] 1926–1948.), más részei a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltárába kerültek (BKMÖL XII.6.). A nővérek saját iratanyagi mellett a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltárba vándorolt a Pál Mátyás Missziós Központ iratanyaga is, amely a nővérek kínai és afrikai misszióira vonatkozó anyagokat tartalmaz (KFL.VI.3. Pál Mátyás Missziós Központ). Néhány, a nővérek missziós tevékenységét ábrázoló fotográfia a jezsuita missziós hagyományokban is fellelhető (JTMRL V.3. Fényképgyűjtemény, 12.,13. doboz).

„Járassa a „KATOLIKUS MISSZIÓK” képes havi folyóiratot! AZ MINDEN MISSZIÓS ÜGYRŐL TÁJÉKOZTATJA.”

A felirat ugyancsak a missziós havilap és a diasorozatok, illetve ezeknek vetített képes előadásainak kapcsolatát mutatja. Az üvegdiákhoz tematikájukban szorosan kapcsolódnak, azonban hordozójukban eltérnek azoktól, a celluloid diafilmtekercesek, amelyek – a hozzájuk tartozó iratanyaggal együtt – ugyancsak meghatározó hányadát képezik a jezsuita missziós anyagnak.⁷⁷ A diafilmek könnyebben kezelhető változatait jelentették az eddig tárgyalt diapozitívoknak, céljuk azonban ugyanaz volt, missziós célokat szolgáló vetített képes előadások során használták fel ezeket. Nemzetközileg alkalmazott gyakorlat volt ez a hittérítők, illetve az anyaországi segítők részéről, ezért a legtöbb missziós gyűjteményben megtalálhatók ezek a diafilmek és képek.⁷⁸

A laterna magica alkalmazása már az 1850-es évektől jelen volt a misszionáriusok eszköztárában, sőt az eszköz kidolgozásában, feltalálásában egy jezsuita szerzetesnek – a német Athanasius Kirchnernek – is jelentős szerepe volt,⁷⁹ aki a 17. század közepén a szerkezet első ismert leírását készítette el. A fényképezés feltalálása előtt színezett grafikákat, festett képeket vetítettek ki, majd az új technika a laterna magicára alkalmazva is hamar elterjedt. A csoportos alkalmazás lehetősége és a kivetített képek hatásossága gyorsan népszerűvé tette azt egyházi használatban is, ahol a hittérítők mind az anyaországban, mind pedig a missziós területeken sikerrel alkalmazták térítő munkájuk során, illetve az őket kiküldő országok hívei között a missziók népszerűsítésében. A misszionáltak számára már a 19. században ezek segítségével tudták érzékletesebben bemutatni Jézus és a szentek életét, valamint szemléltetni erkölcsi példázatokkal a bűn és a romlott életvitel következményeit. T. Jack Thompson, a Londoni Missziós Társaság (London Mission Society) által Afrikába küldött David Livingstone példáját idézi, aki már az 1850-es években sikerrel alkalmazta az eszközt a bennszülöttek között.⁸⁰ Másik fő alkalmazása során a hittérítők az anyaországi híveknek mutatták így be vetített képes előadások keretében a misszionáriusok által készített képeken keresztül a távoli világrészeket, az ott élő népeket és a hittenjesztők közöttük végzett munkáját. A missziós rendek és a missziói társulatok saját használatra maguk is készítettek ilyen diafilmeket és diasorozatokot – mint például a *Katolikus Missziók* kiadásában megjelent diafilmek és -sorozatok⁸¹ –, azonban a technika széles körű alkalmazhatósága miatt az 1800-as évek végére Európa-szerte már több ezer kereskedelmi forgalomban lévő diafilm volt elérhető a témák széles választéká-

⁷⁷ JTMRL V.3. Fényképgyűjtemény, 12., 13. doboz.

⁷⁸ T. Jack Thompson a Church of Scotland archívumában megőrzött nagy mennyiségű diafilmet hozza példának, amelyeken keresztül Afrikát – a hittérítők által ott megalapított Livingstoniát – és az abban szolgálatot teljesítő misszionáriusok munkáját és eredményeit mutatták be az ott-honi híveknek (Thompson 2012: 225).

⁷⁹ Thompson 2012: 208.

⁸⁰ Thompson 2012: 212–213.

⁸¹ JTMRL V.3. Fényképgyűjtemény, 12. doboz.

ban. Thompson kutatásai szerint az 1850-es és az 1930-as évek között örvendett nagy népszerűségnek és alkalmazták sikerrel a missziós propagandában a vetített előadásokat, és csak ezután kezdte el kiszorítani azokat a még dinamikusabb és ezáltal még hatásosabb mozgókép.⁸² Magyarország azonban lemaradást mutat a Thompson által meghatározott időkerethez képest. A jezsuita missziós hagyatékban rendelkezésre álló dokumentumok⁸³ azt mutatják, hogy hazánkban ez az előadásforma még az 1930-as években is virágkorát élte. Az idézett külföldi példával ellentétben, a Jezsuita Levéltárban őrzött több tucat diafilm anyagában nincs arra utaló adat, hogy a szerzetesek ezeket Kínában is használták volna az ottani missziós munkájuk során. A megmaradt magyar anyag célközönsége egyértelműen a missziókat idehaza támogató hívők sokasága volt. A legtöbb diafilm a *Katolikus Missziók* című havilap logójával és a következő rövid impresszummal indul: „A Katolikus Missziók állóképsorozatai, Budapest, VIII. Mária-u. 23.” Tematikailag és földrajzilag – a dialemezekhez hasonlóan – ezek is véletlenszerű és vegyes képet mutatnak. A legtöbb diasorozat középpontjában távoli országok, idegen vallások vagy más népek szokásainak bemutatása áll, amint azt a diafilmek címei is jól mutatják: *Japán – az ország és népe; India – az ország és népe – népszokások; India – férfitípusok, kasztok, nőtípusok; Kína vallásai és legnépszerűbb istenségek; Kína vallásai – túlvilági lények; Kína – a hétköznapi élet babonái (I. rész) Jóslás, szelleműzés, gyógykezelés; Vérkeresztység Ausztrália bennszülötteinél.*⁸⁴ Az érdeklődő hölgyeket célozza meg *A nő a kereszténységben* című diafilm, amelyben az Ószövetség nőalakjaitól vezet végig az előadó a vetített képek segítségével hallgatóságát a mai különböző nemzetiségű asszonyokig és köztük a misszionárius nővérekig.⁸⁵ Témájukból fakadóan ezek a diafilmek vegyesen alkalmaznak rajzokat, metszetek és festmények reprodukcióit, többségükben azonban fényképfelvételeket, mindezeket hol fekete-fehér, hol színezett formában. Thompson – az angol protestáns hittérítők diaanyagát elemezve – megjegyzi, hogy több diafilm foglalkozik a hitterjesztés első nagy protestáns úttörőivel, például Donald Fraser és Robert Laws életével és munkásságával.⁸⁶ A Jezsuita Levéltár missziós diaanyagában ennek katolikus párhuzama lehet a *Xavéri Szent Ferenc nyomában* című diafilm vagy a Loyolai Szent Ignác életét bemutató üvegdiasorozat.⁸⁷ Az ismeretterjesztő filmek mellett kifejezetten a missziók munkájával foglalkozó nemzetközi anyag is szerepelt a vetítőestek kínálatában, például a lyoni alapítású és székhelyű *La Société des Missions Africaines* által készített diasorozat, valamint a magyar közönség számára legfontosabb, *Táming – Az első önálló magyar misszió központja* címet viselő diasorozat.

⁸² Thompson 2012: 235.

⁸³ JTMRL V.3. Fényképgyűjtemény, 12., 13. doboz.

⁸⁴ JTMRL V.3. Fényképgyűjtemény, 12. doboz.

⁸⁵ JTMRL V.3. Fényképgyűjtemény, 12. doboz.

⁸⁶ Thompson 2012: 225.

⁸⁷ JTMRL V.3. Fényképgyűjtemény, 12. doboz.

A diafilmek szerkezete minden esetben ugyanaz. A már említett logót és impresszumot tartalmazó nyitóköckő után a főcím következik, amelyet legtöbb esetben – kivéve akkor, ha tematikus sorozatról van szó, mint például *A nő a kereszténységben* című film esetében – egy térkép követ, hogy a hallgatóság el tudja helyezni az adott országot, megismerje annak főbb területeit, illetve városait. Ezután jönnek a képek sorjában, amelyek vagy önmagukban állnak, vagy egy-egy, mindössze néhány szavas, maximum kétsoros felirattal kísérve. A képek után a filmek minden esetben ugyanúgy fejeződnek be, ugyanazzal a négy darab diakockával, amely erőteljes és egyértelmű szöveges üzeneteket tartalmaz néhány rajz kíséretében, felhívást a hallgatóság számára: „Mit tegyünk?”; „Imádkozzunk a missziókért!”; „Adakozzunk a missziók javára”; „Ne engedjétek elveszni a lelkeket! 1300 millió pogány!” Ezek a mondatok és egy szenvedő, síró Krisztus-arc ad nyomatékot a hittérítés fontosságának, valamint a hallgatóság/nézőközönség személyes felelősségének a hittérítés ügyének sikerében.

A levéltár missziós anyagában a diasorozatokhoz pontos szöveggönyv tartozik, amely részben az egyes diakockák vetítése közben elhangzó pontos szöveget tartalmazza, részben pedig utasításokat a diaest vezetője számára.⁸⁸ Ezekben az előadás különböző pontjaihoz a terem különböző erősségű megvilágításra ad utasítást, valamint különböző hangszínváltozatokat javasol a képsorok egyes részeinek kommentálásához, illetve egyéb tanácsokkal látja el a diavetítésre vonatkozóan. A szöveggönyvek többsége magyar nyelvű, írógéppel írt, stencilezve terjesztett példány. Némelyiknek megtalálható az anyagban a német, a francia vagy az angol változata is. A diafilmekhez tartozó iratanyagból és néhány német és francia nyelvű diafilmből egyértelmű, hogy a magyar filmek – az imádkozásra és adakozásra felszólító mondatokkal együtt – külföldi minta alapján készültek. Egyik példája ennek a korábban említett lyoni missziós egyesület anyaga.⁸⁹ A magyar jezsuita szerzetesek figyelemmel kísérték az európai piacokon megjelenő újdonságokat a diavetítők és a diafilmek terén egyaránt – e kettőt általában egy cégen belül gyártották és forgalmazták –; ez derül ki a missziós anyagban megmaradt különböző svájci, belga és francia cégek⁹⁰ katalógusaiból és az 1930-as évek különböző éveire érvényes árjegyzékeikből.⁹¹

⁸⁸ JTMRL V.3. Fényképgyűjtemény, 12., 13. doboz.

⁸⁹ JTMRL V.3. Fényképgyűjtemény, 12. doboz.

⁹⁰ Perrot A.G. S.A. Biel-Bienne; La Cinescopie, Bruxelles; G. Mazo, Paris stb.

⁹¹ A jezsuita rend minden korosztály iránti nyitottságát több dokumentum is igazolja. Ilyen – ugyancsak a missziós anyagban található – az 1890-ben alapított, optikai gépeket – elsősorban diavetítőket – gyártó párizsi Mazo cég *Ombres et Lumière* szaklapjának 1939. áprilisi különszáma, amely vallási témájú oktatási célú diafilmek hosszú sorát ajánlja a különböző korosztályok számára (JTMRL V.3. Fényképgyűjtemény, 12., 13. doboz). A hazai piacról megtalálható az anyagban a Magyar Királyi Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium Diapozitív-Kölcsönzőjének vetíthető üveg-diapozitív képsorozatainak jegyzéke 1939-ből a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda kiadásában (JTMRL V.3. Fényképgyűjtemény, 12. doboz), valamint egyéb vallásos és világi diasorozatok listái, mint például az 1935–1944 közötti években forgalmazott oktatófilmek listájának jegyzéke és vetítőgépek katalógusai, valamint a vetítőgépek használatának részletes magyarázata iskolai filmvetésekhez 1944-ből (JTMRL V.3. Fényképgyűjtemény, 12. doboz).

Bár a történet diafilmen nem maradt fenn az archívumban, azonban egy diafilmhez tartozó szövegkönyv, *Puki és Muki Kínába száll rádió-hullámkon...*⁹² címmel azt bizonyítja, hogy a jezsuiták igyekeztek már a legkisebbeket is megismertetni a külmisziók gondolatával, és a kínai miszióról szóló, mesés-verses formával keltették fel érdeklődésüket és lelkesedésüket a hitterjesztés iránt.

Az elemzett anyagban az 1939-től 1944-ig a *Katolikus Misziók* főszerkesztői posztját betöltő Reisz Elemér jezsuita atya⁹³ néhány levele és levélrészlete is megtalálható.⁹⁴ Ezekben tanácsokat és utasításokat ad az előadás menetére vonatkozóan a címzeteknek, akiknek szövegkönyveket küld különböző diasorozatokhoz. A levelek és a szövegkönyvek utasításai lehetővé tették az előadó számára, hogy a diavetítést ráhangolódásképpen közös énekkel, imával kezdjék, illetve zárják le. T. Jack Thompson kutatásai igazolják, hogy nemzetközileg és felekezetközileg hasonló sémára történtek a vetítő estek, illetve protestáns körökben ezek még kötöttebb rendben zajlottak. Egy-egy ilyen esemény egyházi himnuszok, zsoltárok éneklésével kezdődött, majd zárult, amelyet követően egy rövid vallási szertartás erejéig még együtt maradt a hallgatóság.⁹⁵ Attól függően, hogy a leírt szöveget az előadó milyen sebességgel mondta el, illetve mennyit tett még hozzá a saját gondolataiból, ezek az alkalmak hozzávetőleg egy óra hosszúságúra nyúltak. Ahogyan arra korábban már utaltunk, az elsődleges cél a misziós üzenet célba juttatása volt, vagyis a hangsúly a szövegekre esett, ezért is kellett az est vezetőinek szigorúan tartaniuk magukat a leírt gondolatokhoz. A képek – információs jellegükön túl – a mondanivaló erősítését, elmélyítését szolgálták, vizualitással segítették az érzelmek felkeltését, a személyes bevonódást.

Korábban említésre került, hogy a diavetítés képeit személyes felhasználásra is szánták, ezért tematikájában ide tartozik két adag, szalaggal átkötött képeslapsorozat,⁹⁶ amelyek képes oldalukkal kapcsolódnak a demonstrációs diaanyag egzotikus tájait bemutató felvételeihez. Ezek a konkrét képeslapok Kína természeti szépségeit és épített örökségét ábrázolják színezett fotókon, hátlapjukon a *Katolikus Misziók* szerkesztőségének pecsétjével és a felirattal, miszerint a képek a vetített képsorozat nyomtatott változatának sorszámmal ellátott darabjai. A hitterjesztés ügyét propagálta, illetve az adománygyűjtés egyik eszközét jelentette ezeknek a képeslapoknak az árusítása, amelyeket a hívek – még a frissen látottak és hallottak hatása alatt – a vetítőestek végén meg tudtak vásárolni. Így a misziók támogatói nemcsak

⁹² A 38 képből álló diafilm minden kockájához tartozik egy-egy négysoros, rímbe szedett versszak, amely végigvezeti a hallgatóságot Puki és Muki kalandos történetén, akik elmennek a kínai misziós állomásra, meglátogatják az ott szolgáló atyákat és nővéreket, valamint megtudnak néhány dolgot a kínai életről. Az utolsó versszak még ebben, a gyerekeknek szánt diasorozatban is a spirituális és az anyagi támogatásra szólít fel: „Jó Testvérek arra-kérünk! / Nyújtsatok (kis) segílyt nekünk! / Pénzt s értékes imákat! / Isten-fizess: munkátok! / Ezt mondják majd Tirátok / A kínai kis-srácok!!!...” JTMRL V.3. Fényképgyűjtemény, 12. doboz.

⁹³ Bikfalvi é.n .b.

⁹⁴ JTMRL V.3. Fényképgyűjtemény, 12. doboz.

⁹⁵ Thompson 2012: 225.

⁹⁶ JTMRL V.3. Fényképgyűjtemény, 12. doboz.

előadásokon vagy a missziós újság hasábjain találkozhattak a felvételekkel, hanem azokat otthonaikban kitehették, sorozatokat gyűjthettek belőlük, és továbbküldésükkel terjeszthették, támogathatták a missziók ügyét.

A jezsuita missziók fényképalbumai⁹⁷

A *Katolikus Missziók*ban megjelent felvételek, valamint a vetített képes előadások diái mellett a fotóalbumok felvételei képezik a jezsuita missziós archívum vizuális anyagának harmadik nagy egységét. A levéltár missziós archívuma tíz különböző méretű, vastagságú, állapotú, jellegű és korú fényképalbumot tartalmaz.⁹⁸ Évszám egyik albumon sincs, illetve a bennük lévő pozitív papírnagyításokon sem jelenik meg, ezért az albumok korára, hozzávetőleges keletkezési idejére csupán a bennük lévő képek jellegéből, a fotók témájából és a rajtuk szereplő hittérítők működési idejéből lehet következtetni. Az albumok közül kettő már a szétosztóráttatás utáni időszak terméke, 1960-as és 1970-es évekbeli fotókat tartalmaz – köztük színes felvételeket is. A két világháború közötti időszakból származó nyolc album közül négy egymáshoz nagyon hasonló képez egy egységet. Ezek sorozatokat mutatnak be a jezsuiták különböző misszióiból. Az albumok fedőlapja üres, sem felirat, sem minta nem található rajtuk, a cím a belső címlapon került feltüntetésre kézírással, amely minden esetben a következő: *Képek a Jézustársaság misszióiból*. A cím alatt tartalomjegyzékként pontokba szedve az albumban bemutatott missziós állomások felsorolása olvasható a következőképpen:

„Képek a Jézustársaság misszióiból.

Szíria
A kwangói misszió (Afrika)
Patna (India)
Gyermekarcok
Alaszka
Örmények Szíriában
Madagaszkár”⁹⁹

„Képek a Jézustársaság misszióiból.

A tokiói egyetem (Japán)
Madras (India)
Tricsinopoly (India)
Tarahumara (Mexikó)
Tamingfu (Kína)”¹⁰⁰

⁹⁷ JTMRL V.3. Fényképgyűjtemény, 13. doboz.

⁹⁸ JTMRL V.3. Fényképgyűjtemény, 13. doboz.

⁹⁹ JTMRL V.3. Fényképgyűjtemény, 13. doboz.

¹⁰⁰ JTMRL V.3. Fényképgyűjtemény, 13. doboz.

A tartalomjegyzékekből kiolvasható, hogy a felvételek elrendezése elsősorban földrajzi csoportosítással történt, ezt a rendet csak ritkán szakítja meg egy-egy tematikus egység. Valamint az is, hogy ezek az albumok nemzetközi méretekben mutatják be az egyetemes Jézus Társasága misszióit, olyan területektől is közölve felvételeket, ahol magyar misszionáriusok nem működtek. Ezt jelzik a fényképek hátulján található latin nyelvű, központi pecsétek is, amelyek szövegezése a következő:

„SECRETARIATUS MISSIONUM S. I.
BORGIO S. SPIRITO, 5 – ROMA
Series N.º
Extra series N.º
Vide: Nuntii Vol. N.º”¹⁰¹

A fényképeket tehát készítőik a rend római központjába küldték, ahonnan rendelés útján vagy központi kiosztással kapták meg az egyes országok rendházai a szükséges mennyiséget. Valószínűleg a képekkel együtt lista is érkezett a képek készítési helyének, valamint tartalmának felsorolásával, ezeket azonban a missziós gyűjtemény iratanyaga nem tartalmazza. A fényképek beazonosítására kevés adat áll rendelkezésre, némelyik kép hátuljára azonban rákerült a kép címe/témája. A római központ 5. sorozatának 7/6. képén például a pecsét fölött ceruzával ez áll: „Szántogató kulik, Tananarive”.¹⁰²

Az albumok kézzel készültek, mindegyik egyedi darab, ami nem csupán a kézírás, valamint a néha még az azonos képeknél is eltérő – bővebb vagy szűkszavúbb – feliratozás miatt egyértelmű, hanem abból a szempontból is, hogy bár vannak átfedések a fejezetek, illetve a fényképek között, nincsen két egyforma tartalomjegyzékkel vagy egyforma képsorrenddel összeállított album. A legtöbb képhez hosszabb-rövidebb felirat tartozik, általában egyetlen témamegjelölő szó vagy mondat, néhány esetben azonban az oldalon megmaradt szabad hely adta keretek között akár hosszabb magyarázatot is mellékeltek a készítőik. Egy templombelsőben öt, fehér ruhát és fátylat viselő lány csoportképe mellett a következő felirat olvasható: „A japán leánykák katolikus iskolájának első tanulói, 1929. júni 2-án lettek megkeresztelve és a következő napon járultak első áldozáshoz.”¹⁰³ Ehhez hasonlóan néhány szerzetes portréja vagy teljes alakos fotója mellett az ábrázolt személy megnevezésén túl néhány további információ is szerepel az atyákra vonatkozóan. A mexikói tamahumarai missziós állomás két fényképe mellett például a következő feliratok állnak: „P. Ortiz S. J. missziós körútra indul. Jelenleg ő és P. Lara (l. később) vannak Mexikóban, a többi hithirdetőt

¹⁰¹ JTMRL V.3. Fényképgyűjtemény, 13. doboz.

¹⁰² JTMRL V.3. Fényképgyűjtemény, 13. doboz.

¹⁰³ JTMRL V.3. Fényképgyűjtemény, 13. doboz.

számúzték.” „A misszió hajdani főnöke (jelenleg számkivetésben) egy gyermeket hoz az iskolába.”¹⁰⁴

Az albumok hátsó, belső borítóján beragasztott felirat jelzi, hogy az albumokat a jezsuita rend készítette. Valószínűsíthető, hogy ezeket bizonyos mértékig sorozatban gyártották, és ha kereskedelmi forgalomba nem is kerültek, bizonyos intézmények – iskolák, plébániák, más egyházi intézmények – megrendelhették, megvásárolhatták.

A négy típusalbumon kívül van egy – az előzőekhez hasonlóan nagy valószínűséggel nyilvános használatra készült – album, amely kizárólag a magyar misszióközpontot, Tamingot mutatja be.¹⁰⁵

Két, tartalmilag igen vegyes album is található a gyűjteményben,¹⁰⁶ amelyek a bennük szereplő képek alapján valószínűleg belső használatra készültek. Az egyik talán nevezhető a jezsuita atyák „családi albumának”, ebben számos igazolványkép található az egyes rendtagokról, életképek a különböző magyarországi rendházak életéből, az atyák mindennapjairól, munkájáról és szórakozásairól. A másikban a rendi életképeken túl számos városkép, külföldi templomok, kolostorok képei szerepelnek, néhány esetben nem is valamely atya saját fotóján, hanem megvásárolt képeslapon. Ez utóbbi inkább tűnik egy külföldi utazások emlékét őrző, egy atyához köthető személyes vagy több atya közösségi albumának.

Kívételt minden tekintetben egyetlen album képez, amelyet valószínűleg a tamingi misszióban szolgálatot teljesítő missziós nővérek és növendékeik készítettek.¹⁰⁷ Ennek a reprezentatív albumnak minden oldala más-más színű kartonlap, amelynek csak az egyik oldalára kerültek fényképfelvételek. Az utólagosan kézzel összefűzött lapokon a felvételek körül minden oldalon aprólékos, színes díszítés látható. A tamingi misszió építményeit, valamint lakóinak mindennapjait mutatják be a benne lévő fotográfiák. A jezsuita renden belül szóban fennmaradt hagyomány szerint ezt az albumot ajándékba készítették és küldték haza a magyarországi jezsuita rendfőnökségnek.

* * *

Mind a korábbi *Néprajzi Misszió*, mind a később keletkezett jezsuita missziós fotók azt mutatják, hogy missziókhöz köthető fotós tevékenység és képhasználat tervezett volt, és többirányú célt szolgált. Részben kommunikációs eszköz volt egy interkulturális térben, amelynek segítségével beszámoltak a keresztény missziók sikereiről az otthon maradtoknak, illetve közel hozták egymáshoz az európai és az Európán kívüli világot. Ugyanakkor az otthoni híveket ösztökélni is kívánták ezáltal, hogy új világokat megismerve saját életüket, illetve helyzetüket értékeljék át, és friss szemmel nézzenek saját materiális és spirituális környe-

¹⁰⁴ JTMRL V.3. Fényképgyűjtemény, 13. doboz.

¹⁰⁵ JTMRL V.3. Fényképgyűjtemény, 13. doboz.

¹⁰⁶ JTMRL V.3. Fényképgyűjtemény, 13. doboz.

¹⁰⁷ JTMRL V.3. Fényképgyűjtemény, 13. doboz.

zetükre egyaránt.¹⁰⁸ Az Újvilág keresztény sikerei, a fotókon ábrázolt boldog új hívők sokasága a hitbéli megújulás reményével töltötte el az Óvilágban élőket is, új lelkesedést, új lendületet hozva az európai hívek hitéletébe. A felvételek anyaországi terjesztésének célja és eredménye tehát részben az érdeklődés felkeltése volt a hittérítők munkája iránt, anyagi és spirituális támogatást biztosítva ezzel a missziók számára, részben pedig a lelki megújulást kívánta előmozdítani az anyaországok keresztényei között.

FORRÁSOK

Jézus Társasága Magyarországi Rendtartományának Levéltára (JTMRL)

V.3. Fényképgyűjtemény, 12., 13. doboz.

Néprajzi Múzeum, Etnológiai Archívum (NM EA)

NMI 4/1897, Jankó János levele a Nemzeti Múzeum igazgatóságához becslési jegyzőkönyvvel.

Néprajzi Múzeum, Fényképtár

Missziós fényképgyűjtemény.

Ferences Világmissziók – beszámolók és elbeszélések (sorozatcím) 1940-es évek (Nagymányoki Gilbert szerk.) Ferences Missziók Országos Ügyvivősege, Budapest.

Katolikus Missziók (1925–1939)

HIVATKOZOTT IRODALOM

Bartusz-Dobosi László 2009: Magyar jezsuiták a XVII–XVIII. századi Latin-Amerikában: Missziós lelkület. *Távlatok: világnézet, lelkiség, kultúra* (19.) 83. 75–84.

Bikfalvi Géza 2006: 150 esztendeje született Longa Jakab jezsuita misszionárius testvér. *Provinciai Hírek* 99. (2006. november–december) (22.) 3. 503–504.

Bikfalvi Géza 2009a: *Jezsuiták Magyarországon és a világ más részein. Mozaikok a jezsuita rend múltjából*. METEM, Budapest.

Bikfalvi Géza 2009b: Magyar jezsuita misszionáriusok Afrikában. *Távlatok: világnézet, lelkiség, kultúra* (19.) 83. 85–91.

Bikfalvi Géza é. n.a: *P. Orosz László SJ tevékenysége a dél-amerikai missziókban*. <https://jezsuita.hu/new/p-orosz-laszlo-sj-tevekenysege-a-del-amerikai-missziokban/> – utolsó letöltés: 2018. április 2.

Bikfalvi Géza é. n.b: *A rendi sajtó történetéből*. <http://www.parbeszedhaza.hu/cikk/rendi-sajtó-tortenetebol> – utolsó letöltés: 2018. április 11.

¹⁰⁸ Jenkins 1993: 100.

- Corbey, Raymond 1990: Der Missionar, die Heiden und das Photo. Eine methodologische Anmerkung zur Interpretation von Missionsphotographien. *Zeitschrift für Kulturaustausch* 40. 460–465.
- Eves, Richard 2006: 'Black and white, a significant contrast': Race, humanism and missionary photography in the Pacific. *Ethnic and Racial Studies* (29.) 4. 725–748.
- Fogarasi Klára 2000a: Bennszülöttek és misszionáriusok: Isten házai és szolgái. *Fotóművészet* (43.) 3–4. http://www.fotomuveszet.net/korabbi_szamok/200034/bennszulottek_es_missionariusok?PHPSESSID=25504e5387460949155d09351cc8d9d8 – utolsó letöltés: 2018. március 29.
- Fogarasi Klára 2000b: Fényképgyűjtemény. In: Fejős Zoltán (főszerk.): *A Néprajzi Múzeum gyűjteményei*. Néprajzi Múzeum, Budapest, 729–776.
- Fogarasi Klára 2001a: A millenniumi Néprajzi Misszió fényképeiről. In: *Isten házai és szolgái: Missziók a XIX. sz. végén / Katolikus misszionáriusok és missziók világa a 19. században, korabeli fényképeken*. Agroinform Kiadó és Nyomda Kft., Budapest, 18–36.
- Fogarasi Klára 2001b: A millenniumi Néprajzi Misszió Gyűjtemény műtermi felvételei: Gyűjtögető misszionáriusok. *Fotóművészet* (44.) 3–4. http://www.fotomuveszet.net/korabbi_szamok/200134/a_millenniumi_neprajzi_missionio_gyujtemeny_mutermi_felvelelei?PHPSESSID=b1d662dac51dd6435f7ba2e1c70e4841 – utolsó letöltés: 2018. március 29.
- Fogarasi Klára (szerk.) 2001: *Isten házai és szolgái: Missziók a XIX. sz. végén / Katolikus misszionáriusok és missziók világa a 19. században, korabeli fényképeken*. Agroinform Kiadó és Nyomda Kft. Budapest.
- Gergely Jenő 1997: *A katolikus egyház története Magyarországon 1919–1945*. Pannonica Kiadó, Budapest.
- Gullestad, Marianne 2007: *Picturing Pity: Pitfalls and Pleasures in Cross-Cultural Communication. Image and Word in a North Cameroon Mission*. Berghahn Books, New York–Oxford.
- Hegedűs László 2001: A millenniumi Néprajzi Misszió gyűjtemény keletkezése. Az etnográfiai kiállítástól a templomépítésig. In: Fogarasi Klára (szerk.): *Isten házai és szolgái: Missziók a XIX. sz. végén / Katolikus misszionáriusok és missziók világa a 19. században, korabeli fényképeken*. Agroinform Kiadó és Nyomda Kft., Budapest, 14–16.
- Hendriks, Thomas 2013: Erotics of Sin: Promiscuity, Polygamy and Homo-Erotics in Missionary Photography from the Congolese Rainforest. *Visual Anthropology* (26.) 4. 355–382.
- Jankó János 1896a: *Kalauz a Néprajzi missió-kiállításban*. Budapest.
- Jankó János 1896b: Missió-kiállítás. *Vasárnapi Ujság*, (43.) 48. 803–804.
- Jankó János 1896c: *Pótfüzet a Néprajzi missió-kiállítás kalauzához*. Budapest.
- Jenkins, Paul 1993: The earliest generation of missionary photographers in West Africa and the portrayal of indigenous people and culture. *History in Africa* 20. 89–118.
- Jenkins, Paul – Geary, Christraud 1985: Photographs from Africa in the Basel Mission Archive. *African Arts* 19. 56–63.
- Kálmán Peregrin – Vámos Péter (szerkesztette és a jegyzeteket írta) 2005: *A Paokingi Prefektúra rövid története – História brevis Praefecturae Apostolicae de Paoking*. (Magyar

- Ferences Források D. 4.) Kapisztrán Szent Jánosról nevezett Ferences Rendtartomány, Budapest.
- Kálmán Peregrin 2016: A lazaristák kínai missziója a két világháború közötti korszakban. In: Csíky Balázs – Illés Pál Artilla (szerk.): *”Evangelizare pauperibus misit me!” – Lazaristák Magyarországon*. Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány–PPKE BTK, Piliscsaba–Budapest, 135–142.
- Klestenitz Tibor 2013: *A katolikus sajtómozgalom Magyarországon 1896–1932*. Komplex Kiadó Kft., Budapest.
- Kool, Anne-Marie 1995, 1997, 2000: *Az Úr csodásan működik. A magyar protestáns külmisziói mozgalom (1756–1951.)* I., II., III., Harmat, Protestáns Missziói Tanulmányi Intézet, Budapest.
- Kókay György 2001: Katolikus magyar sajtó. In: *Magyar katolikus lexikon*. VI. Szent István Társulat, Budapest, 366–373.
- Lévay Mihály (szerk.) 1937: *A katolikus hittérítés története*. I–II. Franklin-Társulat, Budapest.
- Maxwell, David 2011: Photography and the Religious Encounter: Ambiguity and Aesthetics in Missionary Representations of the Luba of South East Belgian Congo. *Comparative Studies in Society and History* (53.) 1. 38–74.
- Molnár Antal 2015: A Szentszék, a magyar jezsuiták és egy törökországi tudományos intézet alapításának terve (1930–1934). In: Fejérdy András (szerk.): *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai 1920–2015*. (METEM Könyvek, 84.) METEM–Balassi Intézet–Római Magyar Akadémia, Budapest–Róma, 173–209.
- Nagy Károly Zsolt 2017: „A maga képére...” – Misszionáriusok fotográfiái, mint az egyháztörténet forrásai. *Studia Universitatis Babeş-Bolyai Theologia Reformata Transylvanica* (62.) 1. 82–97.
- Nagy-Ajtai Ágnes 2010: Protestáns világmisszió a 18–19. században. *Pünkösöd. ma* 7. 5. 6–9. https://drive.google.com/drive/folders/0B4MQH-2moS_QeHV1TG43SfPpTYXM vagy on-line formában: <http://punkosd.ma.ptf.hu/cimlap/egyhaztoertenelem/2010-5/nagy-ajtai-agnes-protestans-vilagmisszio-a-18-19-szazadban> – utolsó letöltés: 2018. március 31.
- Nemeshegyi Péter S. J. 2001: A missziók történetéből. In: *Isten házai és szolgálói: Missziók a XIX. sz. végén / Katolikus misszionáriusok és missziók világa a 19. században, korabeli fényképeken*. Agroiinform Kiadó és Nyomda Kft., Budapest, 9–13.
- N.N. 1935: *Magyar Jezsuiták Kínában. A tamingi magyar misszió első tíz éve*. A Katolikus Missziók kiadása (Krywald Ottó – Szajkó József – Szarvas Miklós – Bérczi Gizella), Budapest.
- N.N. *Katolikus sajtó Magyarországon* Magyar Katolikus Püspöki Konferencia (MKPK) honlapjának melléklete. Tételes összefoglaló a magyar katolikus sajtótermékekről (1991 tétel) http://www.katolikus.hu/k_sajto/katsajto.html – utolsó letöltés: 2018. április 6.
- N.N. *Templomunk története*. Kiszepi Nagyboldogasszony Főplébánia honlapja. <http://www.nagyboldogasszony.plebania.net> – utolsó letöltés: 2018. május 18.
- Pecze Erzsébet M. Erna 1935: A katekétanók. In: *A kalocsai missziósnővérek Kínában. 1925–1933*. In: *Magyar Jezsuiták Kínában. A tamingi magyar misszió első tíz éve*. A Katolikus Missziók kiadása, Budapest.

- Pels, Peter 1988: Africo Christo! the use of photographs in Dutch Catholic mission propaganda, 1946–1960. *Critique of Anthropology* (9.) 1. 33–47.
- Régi Tamás 2007: Az obskúrus kamera mögött. *Magyar Lettre Internationale: Európai kulturális folyóirat*. 65. 41–46.
- Révész Éva – Tóth Zoltán – Khalil Bernadett 2011: Magyar misszionáriusok. A verbiták magyarországi története. (METEM Könyvek 75.) METEM–Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány, Budapest.
- Schneider, Juerg 2009: Picturing Pity: Pitfalls and pleasures in cross-cultural communication – image and word in a North Cameroon mission, by Marianne Gullestad. *African Affairs* (108.) 432. 496–497.
- Szabó Ferenc 2009: Cser László (1914–2004) emlékezete: Márai Sándor a jezsuita misszionáriusról. *Távlatok: világnézet, lelkiség, kultúra* (19.) 83. 92–95.
- Thompson, T. Jack 2012: *Light on Darkness? Missionary Photography of Africa in the Nineteenth and Early Twentieth Centuries* (Studies in the History of Christian Missions). Eerdmans.
- Tiedemann, R. G. 2009: *Reference Guide to Missionary Societies in China from the 16th to the 20th Centuries*. M. E. Sharpe, Inc. Armonk, New York.
- Vámos Péter 1997: *Két kultúra ölelésében. Magyar jezsuiták a Távol-Keleten*. Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya, Budapest.
- Vámos Péter 2003: *Magyar jezsuita misszió Kínában*. (Körösi Csoma Kiskönyvtár, 26.) Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Wagner, Wilfried 1990: Missionare als Photographen. *Zeitschrift für Kulturaustausch* 40. 466–474.
- Waldroup, Heather 2017: Indigenous Modernities: Missionary Photography and Photographic Gaps in Nauru. *The Journal of Pacific History* (52.) 4. 459–481.
- Webb, Virginia-Lee 2015: Missionary photographers in the Pacific Islands: Divine light. *History of Photography* (21.) 1. 12–22.
- Yi-Jui Wu, Harry 2012: The Missionary Gaze: The Social Biography and Archiving of Dr. David Landsborough IV's Photographic Collections. *Taiwan Journal of Anthropology* (10.) 2. 1–57.